

HİMYERİLER (M.Ö. 115- M.S. 525)

Halil ORTAKCI***

Öz

M.Ö. 115 yılından 525 yılına kadar Yemen’de hakim olan Himyeriler, Hicaz Araplarından farklıydı. Yemen coğrafyasının da avantajını kullanan Himyeriler, VI. asra kadar Arap Yarımadası’nın ticarî lokomotifleri olmuşlardı. Haklarında yazılmış efsaneler, Himyerilerin İslam öncesinde oldukça önemli bir konuma sahip olduklarını göstermektedir. Zafar’da ortaya çıkan Himyeriler, egemenlik alanlarını genişletmişler ve Yemen bölgesinin geneline hakim olmuşlardır. Himyerilerden önce Yemen’de Ma’in ve Sebe devletleri kurulmuştu. Himyeriler tarih sahnesine çıktıklarında Yemen bölgesinde hakim güç Sebelilerdi. Sebelilerle girmiş oldukları mücadeleler neticesinde Himyeriler, IV. asırdan sonra Yemen’in tek hakimi oldular. Yarımada dışına çıkarak savaşlara katılan Himyeriler, fethettikleri bölgelerden yağma yaparak geri dönüyorlardı. Ayrıca Himyerilerden neş’et etmiş birçok kabile bulunmaktadır. Bu kabilelerin en meşhuru ise Kudâa’dır.

Himyer toplumu önemli kılan birtakım unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların en başında yazılı kültüre geçmiş olmaları gelmektedir. Diğer unsurlarsa, kendilerine has mimarî üslupları, tarımsal sulama yöntemleri, zanaatleri ve de ticarete olan hakimiyetleridir. Şunu söylemek mümkündür ki Himyeriler dilleriyle, inançlarıyla ve yaşayış tarzlarıyla Kuzey Arap topluluklarından farklıydılar.

Anahtar Kelimeler: Himyeriler, Yemen, Arap

HIMYARITES (B.C. 115-A.D. 525)

Abstract

Himyarites that dominated Yemen over seven centuries (115 B.C.-525 A.C.) were different from the Hejaz Araps. By virtue of enjoying geographical location, Himyarites succeeded in being mercantile pioneers until sixth century in Arabian Peninsula. At that, legends, ballads and other kinds of written literal texts testify political hegemony and expansion of Himyarites who centred in Zafar and prior to whom Mineans and Saba ruled, throughout Yemen in Pre-Islamic Era. The first time when they emerged, Saba state which was defeated by Himyarites was apparently the sole power in the territory from the fourth century on. Outside the peninsula, these people fought innumerable battles as a result of which they plundered ferociously. Moreover, various tribes came into existence from them such as Kudâa the most well-known.

The major reasons to boil down to justify their distinctiveness are “written materials, authentic architectural style, irrigation arcs, artisanry and commercial successes.

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Programı, e-mail: halilortakci@hotmail.com

** (Bu makale “İslamiyet’in Doğuşuna Kadar Himyeriler” başlıklı yüksek lisans çalışmamızdan hareketle gözden geçirilip yeniden tertip edilerek hazırlanmıştır.

That is possibly to say that, Himyarites were notably different from Northern tribes with reference to beliefs and life styles.

Keywords: Himyarites, Yemen, Arab

Giriş

Himyerîler, M.Ö. 115 yılında Yemen'in Zafar kentinde ortaya çıkmış bir devlettir. M. S. 525 yılındaysa Habeşliler tarafından ortadan kaldırılmıştır. 640 sene Yemen'de varlığını sürdüren Himyerîler, tarım ve ticaretin yanında savaşçı kimlikleriyle diğer Arap toplulukları arasında ön plana çıkmışlardır. Ayrıca Himyerîlerin yazılı kültüre geçmiş olmaları ve onlardan günümüze ulaşan birçok yazıtın varlığı, İslam öncesi Arap tarihi bakımından oldukça mühimdir.

İslamiyet'in doğuşundan önce Arap Yarımadası'nda neler olup bittiğini bilmek, İslam dininin ortaya çıkmış olduğu dönemi anlamada bize yardımcı olacaktır. İslam öncesi Yemen'de kurulan ve yaklaşık 640 sene kadar Yemen'e hakim olan ve bununla yetinmeyip yarımadanın dışına da çıkan Himyerîler, İslam öncesi Arap tarihinin en önemli aktörlerinden birisidir.

Himyerîlerin yazılı kültüre geçmiş olmaları sebebiyle onlardan günümüze birçok eser kaldığını görmekteyiz. Özellikle batılı arkeologların yapmış oldukları çalışmalarda azımsanamayacak derecede arkeolojik bulgular elde edildiğini görmekteyiz.

Himyerîlerle ilgili literatür tarandığında ilk dönem genel tarih kitaplarının bu konuya büyük ölçüde yer verdiği görülmektedir. Bu bilgilerin önemli bir kısmının efsanelerden müteşekkil olduğu göze çarpmaktadır. İbn Hişam'ın "*Kitâbü't-Ticân fî Mülûki Himyer*" adlı eseri konuyu direk ele alması bakımından oldukça önemli bir kaynaktır. Şüphesiz konumuz ile ilgili coğrafya kitaplarında da çokça bilgi vardır. Ancak burada özellikle el-Hemdâni'nin "*Sıfatü Cezîreti'l-Arab*" ile Yâkût el-Hamevî'nin "*Mu'cemü'l-Büldân*" adlı eserleri özellikle zikretmeliyiz.

Modern çalışmalardan Cevad Ali'nin "*el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam*" adlı eseri Himyerîlerle ilgili bize kıymetli bilgiler sunmaktadır. Yine Alman Arkeolog Paul Yule'nin "*Himyar Late Antique Yemen*" adlı eseri arkeolojik ve tarihsel veriler ışığında konuyu derinlemesine incelemiştir. Konuyla ilgili diğer önemli bir araştırma ise Mahmut Kelpetin'in kaleme aldığı "*İslam Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*" adlı eserdir.

A- Himyerîler'den Önce Yemen'de Kurulan Devletler

1. Ma'în Devleti

Ma'în Devleti, haberi bize ulaşan Arap devletlerinin en eskisi olarak sayılır. Bazı bilim adamları M.Ö. 1300- M.Ö. 630 yılları arasında hüküm sürdüğünü söylese de devletin kuruluş tarihi konusunda bir ittifak yoktur.¹

Ma'în Devleti ismini Cevf² şehrinin doğu kısmında Rub'u'l-Hâlî denilen çöl tarafındaki Ma'în³ şehriden almaktadır. Bu devletin sınırları, körfezden Hicaz'ın kıyısına kadar uzanmış⁴ ve nüfuzunu kuzeye hatta Filistin'in güneyine ve Hicaz'ın üst kısımlarına kadar genişlemiştir. Ma'în Devleti'nin, o zamanki ticaret yollarına hâkim olup Mısır ile sağlam ticârî ilişkiler kurduğu görülmektedir. Ma'înliler, Mısır mabedlerine kokular ve tütsüler ihraç ediyorlardı.⁵ Ma'în Devleti'nin Nebâti'lerin başkenti olan Petra ile geniş ticârî münasebetlerinin bulunuyordu⁶ Bu yönüyle düşünüldüğünde Ma'în Devleti tam anlamıyla ticârî bir devletti. Egemenlik başarısı askerî fetihlere değil ticârî istilaya dayanıyordu.⁷ Sebe Devleti'nden önce kurulan Ma'în Devleti'nin kolonist olduğuna yönelik iddialar da bulunmaktadır. el-'Ula kitabelerinin başkenti Karna olan bir Ma'în krallığının vaktiyle Kuzey Arabistan'a kadar uzanmış olduğunu açıkça ortaya koyması,⁸ bu iddiaları güçlendirmektedir. Ma'în kitabelerinde Mısır'ın ortasında Mısır ile Madhi devletleri arasında harp olduğundan bahsedilmektedir.⁹ Bu da Mısır ile olan ticârî ilişkilerin ne seviyede olduğunu göstermesi bakımından önemli bir işarettir.

¹ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Beyrut, 1993, II/73.

² Cevf şehri Necran ve Hadramevt arasında düzlük ve verimli bir yerdir. (Cevad Ali, *a.g.e.*, II/74) Cevf şehri Yemen'in ziraate en uygun ve en verimli yerlerinden biridir. (Muhammed Abdulkadir Bafikiyyeh, *Târihu'l-Yemeni'l Kadîm*, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 25)

³ Ma'în devletinin başkenti olarak bilinen bu şehir zamanla kaybolmuştu. 1869 yılında Yahudi asıllı Fransız bilim adamı Halevy tarafından bu şehrin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

⁴ Tersîsî, *a.g.e.*, s. 17.

⁵ *Kıssatu ve Tarihu'l-Hadârâti'l-Arabiyyeti Beyne'l-Ems ve'l-Yevm 11-12*, es-Suûdiyye ve'l-İmârâtü'l-Arabiyye el-Müttehide, Beyrut, 1998, VI/41.

⁶ M. Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu, Ankara, 1997, s. 116.

⁷ Günaltay, *a.g.e.*, s.118.

⁸ D. S. Margoliouth, *İslamiyet Öncesi Arap-İsrailoğulları İlişkileri*, Çev. Suat Ertüzün, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2003, s. 78.

⁹ Bâfikiyyeh, *a.g.e.*, s. 27.

2. Sebe Devleti

Tarihçiler, bu devletin ortaya çıkışını Abdü's-Şems İbni Yeşhab'a bağlarlar. Abdü's-Şems'in lakabı Sebe idi. Çünkü onun fethettiği yerlerin çoğu Güney Arabistan çevresindeydi. Abdü's-Şems, bedevî kabilelerin başına geçti ve bu kabileler kuzeyden gelip el-Me'niyyîn civarına yerleştiler. Sonra başkentleri olan Me'rib'i işgal ederek Sarvâh'ta ikamet ettiler. Sebeliler, hakimiyet alanlarını Hadramevt ve Katban'a kadar genişlettiler. Sebe kralları din ile hükmetmeyi şiar edinip birçok mahallî harbe girdiler. Krallar, sadece birçok heykel ve kaleler dikmekle kalmayıp M.Ö. VII. asırda büyük Me'rib seddini de inşa etmişlerdir.¹⁰ Sebe Devleti 484 yıl hüküm sürmüştü ve daha sonra yerini Himyerî Devleti almıştır.¹¹

Sebe, genelde Arabia Felix'in tamamını ifade etmek için kullanılsa da bu hatalı bir kullanımdır. Sebe'nin güç ve önem bakımından ilk sırada olması noktasında hiçbir şüphe olmamasına rağmen başkentleri ve isimleri Romalı ve Yunan tarihçiler tarafından belirlenen birkaç krallıktan biridir. Sebe'nin zenginliği ve muhteşemliği hususunda abartılı söylentiler vardır. Fakat kesin olan Hristiyanlığın doğuşundan önceki yüzyıllarda Sebe'nin gelişmekte olan ticarî bir devlet olduğudur.¹²

Sebelilerin tarihi incelendiğinde göze çarpan en önemli yön, ekonomik tarihleridir. Ekonomik faktörler, Sebe'nin kendi tarihini şekillendirdiği gibi Arap Yarımadası'nın gelişimini de etkilemiştir. Sebelilere uluslararası ilişkilerde bir yer sağlamıştır.¹³

Sebelilerin yağmur alan verimli topraklar üzerinde olması, denize yakınlığı, Hindistan yolu üzerindeki konumu, Sebe Devleti'nin gelişimini belirleyen faktörlerdir. Sebelilerin bulunmuş oldukları yerlerde baharatlar, mür¹⁴, kilise ve mahkeme serenomilerinde yakmak için veya yemeklerin baharatlanması için aromatik bitkiler üretilirdi. Bu bitkilerin en önemlisi ise tütünüdür. Bu özellikleri dikkate alındığında tütünün antik ticaretin en değerli

¹⁰ *Kıssatu ve Tarihu'l-Hadârâti'l-Arabîyyeti Beyne'l-Ems ve'l-Yevm 11-12*, es-Suûdiyye ve'l-İmârâtü'l-Arabîyye el-Müttehîde, Beyrut, 1998, VI/41-42.

¹¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'ûdî (ö. 345/956), *Mürucu'z-Zeheb*, Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetü't-Ticaretü'l-Kübra, Kahire, 1964, II/74.

¹² Reynold A. Nicholson, *A Literary of History of the Arab*, Psychology Press, London, 1995, s. 4.

¹³ İrfan Shahid, *The Cambridge History of İslam, Volume I A: The Central İslamic Lands From Pre-İslamic Times To The First World War*, Editör P.M. Holt, Cambridge University Press, 1970, s. 9.

¹⁴ İlaç ve parfüm olarak kullanılan değerli hoş kokulu bir yağ.

malı olduğu söylenebilir. Fars körfezinden inci, Hindistan'dan baharat, kumaş, kılıç, Çin'den ipek, Etiyopya'dan köle, maymun, fildişi, altın ve devekuşu tüyü gibi ürünler batı pazarlarına Yemen'den taşınırdı.¹⁵

Doğu Arabistan ve Hindistan'da çok önceden kurulmuş olan limanlar arasındaki deniz trafiği vasıtasıyla Hindistan ürünleri, özellikle de maymun, tavus kuşu gibi nadir bulunan hayvanlar ve baharatlar Uman kıyısına taşınırdı. Bu yüzden Sebeliler, milattan önce X. yüzyıl gibi erken bir tarihte bile, karayoluyla Firavunlar ve asilzadelerin kullandığı malların Mısır'a gitmesi için gemilere yüklendiği Arap Körfezi'ne gittiler.¹⁶ Kızıldeniz'i gemiyle geçmenin zorluğu, Yemen ve Suriye arası ticaret yolu olarak kara güzergâhının tercih edilmesine sebep oldu. Kervan yolu, Hadramevt'deki Şebve'den (Sabota) Sebe Devleti'nin başkenti olan Me'rib'e, oradan kuzeye doğru Mekke'ye, Petra yoluyla da Akdeniz'deki Gazze'ye giderdi.¹⁷ Yani Sebe Devleti, Mısır ve Hindistan arasındaki deniz ticaretine ve Hicaz boyunca Filistin ve Suriye'ye doğru giden kafilelerin yolunun güney tarafına hükmetti.¹⁸

Sebelilerin zenginliği, Hindistan'dan gelen ticarî malların kara ticareti yolunun bırakılarak Hadramevt kıyısından Babü'l-Mendeb boğazına, oradan da deniz yoluyla Kızıldeniz'e ulaşımının başlamasıyla son bulmuştur. Milattan sonra birinci asırda olmuş gibi görünen bu değişikliğin sonucunda Sebelilerin gücü yavaş yavaş azalıp nüfusunun bir kısmı kendileri için kuzeyde yeni yurtlar aramak zorunda kaldılar. Bu yüzden şehirleri kimsesiz ve ıssız kalmış, büyük su kemerleri yıkılmıştır.¹⁹

Sebe'nin başkenti olan Me'rib'de mermerden yapılmış tapınaklar bulunmaktadır. Sebeliler tarafından yapılmış tapınakların inşasında kullanılan bu taşlara "balak" ismi verilmiştir. Hatta Me'rib'in batısına doğru uzanan Balak Dağı da ismini buradan aldığı rivayet edilmektedir.²⁰

Bu özellikleri sebebiyle "Sebe'nin başkenti olan Me'rib'e antik dünyanın Paris'i denilmiştir."²¹ Ayrıca Demir Çağı'nda anıtsal mimarî

¹⁵ Philip K. Hitti, *History of Arabs From The Earliest Times to The Present*, Newyork, The Macmillan Company, Newyork, 1951, s. 49.

¹⁶ Nicholson, *a.g.e.*, s. 4.

¹⁷ Nicholson, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁸ *Kıssatu ve Tarihu'l-Hadârâti'l-Arabiyyeti Beyne'l-Ems ve'l-Yevm 11-12*, es-Suûdiyye ve'l-İmârâtü'l-Arabiyye el-Müttehide, Beyrut, 1998, VI/42.

¹⁹ Nicholson, *a.g.e.*, s. 5.

²⁰ James A. Harrell, "Building and ornamental stones of the Awam (Mahram Bilqis) Temple in Marib, Yemen", *Arabian archaeology and epigraphy*, 2007: 18, s. 182.

²¹ Shahid, *a.g.e.*, Volume: IA, s. 9.

tarzındaki şehirleşme kültürünün de Sebe ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir.²²

Sebe Devleti döneminde devletle hâkim olduğu kabileler arasındaki ilişkiler de çeşitlilik arz etmekteydi. Köle gibi kullanılıp hiçbir dini özgürlüğü ve ekonomik bağımsızlığı olmayan kabileler olduğu gibi krala haraç ödeyen kabileler de vardı.²³

B- Himyer b. Sebe ve Nesebi

Himyerîler, Arab-ı Ârîbe'den olup Kahtân'ın soyundan gelmektedirler. Himyerîlerin kendisine nisbet edildiği Himyer'in nesebi ise Himyer-Sebe-Yeşcüb-Ya'rub-Kahtân'dır.²⁴

İbn Haldun, Sebe'nin²⁵ birçok çocuğu olduğunu ve bu çocuklarının en meşhurlarının Himyer ve Kehlân olduğunu, ayrıca bu iki kişinin soyundan Yemen'de sayı bakımından fazla, zengin ve şeref sahibi iki millet oluştuğunu söylemiştir.²⁶

“Arap tarihçilerinin Himyer'i Sebe'nin oğlu saymaları, Yunan müelliflerinin de Himyerîlerden ancak milattan yirmi yıl önceki hadiseler sırasında bahsetmiş olmaları, bunların Sebelilerin bir kolu olduğu iddiasını desteklemektedir.”²⁷

²² Eleanor Barbanes, “Domestic and defensive architecture on the Yemen plateau: eighth century BCE–sixth century CE”, *Arab. arch. epig.*, 2000: 11: s. 208.

²³ Audouin R, Breton J-F & Robin C., “Towns and temples – the emergence of South Arabian civilization”, In: ed. Daum W, *Yemen: 3000 Years of Art and Civilization in Arabia Felix*, Frankfurt: Umschau-Verlag, 1987, s. 73-74.

²⁴ Ahmed b. Yahya el-Belâzurî (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Esrâf*, Thk. Muhammed Hamidullah, Ma'hedü'l-Mahtûtât fî Câmîati'd-Düveli'l-Arabiyye ve Dâru'l-Meârif, Mısır, t.y., I/4; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab el-Kaîme ve'l-Hadîse*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997, I/305; Neşvan b. Saîd el-Himyerî (ö. 573/1178), *Kasidetü'l-Himyerî*, Tahk. Rene Basset, Imperimeur-Libraire De L'Université, Algar, 1914, s.10; Mes'ûdî ise Kahtân ile Ya'rub arasında Fâliğ'in bulunduğunu söylemektedir. Yine Mes'ûdî de Ya'rub'un ilk Arapça konuşan kişi olduğunu söyler. Ama diğer tarihçilerden farklı olarak Ya'rub'a kadar Süryânice konuşulduğunu belirtir. (Ebu'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'ûdî (ö. 345/956), *Ahbâru'z-Zaman*, Dâru'l-Endülüs, Beyrut, 1966, s. 102); Kahtân iki koldan devam etmiştir. Biri Sebe diğeri de Hadramevt'tir. (İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/102)

²⁵ Sebe'nin ilk defa esir alan kişi olduğu için bu ismi almış olduğu rivayet edilmektedir. (Zeynüddin Mer'i b. Yusuf b. Ebi Bekr Kermi Makdisî el-Hanbelî Mer'i b. Yusuf (ö. 1033/1624), *Mesbükü'z-Zehab fî Fadli'l-Arab ve Şerefi'l-İlm alâ Şerefi'n-Neseb*, Thk. Ali Hasan Abdu'l-Hamîd, Uman Dâru Ammâr, Uman, 1988, s. 19.)

²⁶ Muhammed Hüseyin el-Ferah, *el-Yemen fî Tarihi İbn Haldun*, el-Hey'etü'l-Âmme, San'a, 2001, s.34.

²⁷ Günaltay, *a.g.e.*, s. 130.

İbn Sa'd'ın et-Tabakât'ında zikretmiş olduğu bir rivayet bu iddiayı daha da güçlendirmektedir:

el-Murâdî naklediyor: Rasulullah'ın (s) yanına geldim ve “Ey Allah'ın Elçisi! Kavmimden öne çıkanlarla (İslâmı kabul edenlerle bir olup), yüz çevirenlere karşı savaşayım mı?” dedim. Resûlullah (s), “Evet!” dedi. Sonra düşündüm ve “Ey Allah'ın Elçisi, hayır! Sebe ahaliyle (savaşmak istiyorum). Onlar daha güçlü ve kuvvetlidirler.” dedim. Allah'ın Elçisi, Sebe ahaliyle savaşmama izin vermişti. Onun yanından çıkınca Allah, Sebe hakkında indirdiğini indirdi. Rasûlullah (s), “Gutayfi ne yaptı?” diye sormuş. Sonra evime (bulduğum yere) haber yollamış; gittiğimi anlamış, beni geri çağırdı. Rasulullah'ın (s) yanına vardığımda oturduğunu, etrafında Ashâbı'nın olduğunu gördüm. Dedi ki: “Kavmini İslâm'a davet et. Onlardan sana icabet edenleri (İslâm'ı kabul edenleri) kabul et; reddedenler için, bana bir haber ulaştırıncaya kadar acele etme.” Oradakilerden bir adam, “Ey Allah'ın Elçisi, “Sebe” nedir; bir yer mi, yoksa bir kadın mı?” dedi. Resûlullah (s) şöyle buyurdu: “Ne bir yer, ne de bir kadındır. Araplardan on çocuklu bir adamdır. Bu çocuklardan altısı Yemen tarafına, dördü de Şam tarafına yerleşti. Şam tarafına gidenler Lahm, Cüzâm, Gassân ve Âmile'dir. Yemen tarafına gidenler ise, Ezd, Kinde, Himyer, Eş'ar, Enmâr ve Mezhic'tir.” Bir adam, “Ey Allah'ın Elçisi! “Enmâr” nedir?” diye sordu. Rasulullah (s), “Has'am ve Becîle kabilelerinin mensup olduğu kabilelerdir” dedi.²⁸

Rivayetten anlaşıldığı üzere Sebe ahaliyle kastedilen asıl Araplar olup bu Araplar içerisinde Himyer de zikredilmiştir.

Neşvân el-Himyerî'nin ifade ettiğine göre Sebe b. Yeşcüb, sağ tarafına Himyer'i sol tarafına diğer oğlu Kehlân'ı oturtturarak halkın ileri gelenlerini toplamış ve insanlara şöyle demiştir:

“Himyer'e sağ için uygun olanı, Kehlan'a da sol için uygun olan şeyi verin. Ben, Himyer'e sağ tarafımı ve sağa uygun olanı verdim. Kehlan'a ise sol yanıma ve sola uygun olanı verdim. Çünkü Himyer, Kehlan'dan daha büyüktür.”

Sebe'nin huzurunda toplanan cemiyetin ileri gelenleri ise şöyle dediler:

“Sağ tarafa hükmedecek kişiye kılıç, kalem ve kırbaç gerekir. Sol tarafa hakim olan kimse ise yay, kalkan ve de yularla hükmeder. Kılıç,

²⁸ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz, ed. Adnan Demircan, Siyer Yayınları, İstanbul, 2014, I/30.

sahibinin bulunduğu yerde sebat etmesini sağlarken kalem, yönetmeyi sağlar. Kırbaç ise evcilleştirmeyi ve yönetmeyi sağlar."²⁹

Himyer'in asıl adı el-Arnecec'dir.³⁰ Bir rivayete göre de asıl adı Zeyd'dir.³¹ Arnecec ise Himyer lehçesinde "eski" manasına gelmektedir.³² Yemen'de yaşayan ve Himyer b. Sebe'nin soyundan gelen Arapların hükümdarları ise "Tebâbia" (Tübbalar) olarak isimlendirilmiştir.³³

Himyer'e neden Himyer denildiği hususunda ise farklı rivayetler vardır. Himyer kelimesi "fi'yel" vezninde olup Hilyel, Hizyez ve Himyem Yemen'de bulunan mekan isimleridir. Günümüzde de Yemen'de "fi'yel" vezninin kullanıldığı görülmektedir. Bu vezinle ifade edilen mekanların isimlerini söylemiştik. Bu vezin, aynı zamanda kelimeleri çoğul yapmak için de kullanılır. Mesela yol manasına gelen "tarik" kelimesi, "tırvek" olarak çoğul yapılır.³⁴

Mes'ûdî, Himyer'in bir tacı olduğunu ve bu tacın değerli kırmızı taşlarla süslendiğini, bu yüzden de ona kırmızı kral (el-Melikü'l-Ahmer) denildiğini ve zamanla bu lafzın Himyer olarak değiştiğini söylemektedir.³⁵ Bazı lugat alimleri de Himyer'in kırmızı elbiseler giydiğini ve bu yüzden ona Himyer denildiğini iddia etmektedir.³⁶ Kimi tarihçiler, çok fazla kırmızı elbisesi olduğu için ona bu ismin verildiğini söylemektedirler.³⁷ İbn Düreyd ise Himyer kelimesinin ne manaya geldiğini tam olarak bilmediğini ifade

²⁹ Muhammed Hüseyin el-Ferah, *el-Cedid fi Tarihi Devleti ve Hadâratı Sebe ve Himyer*, nşr. El-Cumhûriyyetü'l-Yemeniyye Vizâratü's-Sekâfe ve's-Seyâha, San'a, 2004, I/60.

³⁰ Seyyid Muhammed Murtezâ el-Huseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Abdü'l-Kerim el-'Izbevî, Kuveyt, 1987, XI/89; el-'İrenc şeklinde de isimlendirilmiştir. (İbrahim Ahmed el-Makhafî, *Mu'cemü'l-Büldân ve'l-Kabâili'l-Yemeniyye*, Dâru'l-Kelime, San'a, 2002, I/513.)

³¹ Hüseyin Algül, "Himyerîler", *DİA*, XVIII/62.

³² Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde el-Ensârî (ö. 783/1381), *el-Misbâhu'l-Mudî fi Kitâbi'n-Nebî el-Ümmî ve Rûsulihî ilâ Mülûki'l-Arz min Arabî ve Acemî*, Haz. Muhammed Azîmü'd-Dîn, Âlemü'l-Kütüb, 2. bsk, yy, 1985, II/ 231.

³³ el-Müeyyed İmâdü'd-Dîn Ebi'l-Fidâ İsmail bin Ali bin Mahmud İbn Ömer b. Şâhiñşâh b. Eyyûb (ö. 732/1331), *Târihu Ebi'l-Fidâ el-Müsemmâ el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I/156.

³⁴ Yusuf Muhammed Abdullah, "Himyer", *Mevsûatü'l-Yemeniyye*, Müessesetü'l-Afif es'Sekâfiyye, San'a, 2003, II/1213.

³⁵ Mes'ûdî, *Ahbâru'z-Zaman*, s. 102.

³⁶ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XI/89.

³⁷ Şihâbü'd-Dîn Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb en-Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetu'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, Tahk. Müfid Kamhiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, XV/226.

etmiştir.³⁸ Himyer kelimesinin Habeşçe olup koyu renkli manasına geldiği de ifade edilmektedir.³⁹ Kızıldeniz'e yakın bir konumda yer alan Zafar bölgesinde ortaya çıkan Himyerîlerin atası olan Himyer'e bu ismin verilmesinde Kızıldeniz'in de etkisi olabilir. Kızıldeniz'in isminin el-Bahru'l-Ahmer olması ve denizin kıvrılması Himyer'e bu ismin verilmesinde belki de bir sebep teşkil eder. Çünkü onlar için deniz, dış dünyaya açılan bir kapı mesabesinde dir.

Himyer, Yemen hükümdarlarından ilk defa başına altın taç takan kişi olmuştur. Onun hükümlüğü rivayete göre elli sene sürmüştür.⁴⁰ Yine rivayetlere göre Himyer, Hz. İsmail'in oğlu Kayzâr ile aynı dönemde yaşamış,⁴¹ Yemen'e hükmetmiş ve Himyerîler ona nisbet edilmiştir. Arap tarihçileri, Himyer'in cesur ve muzaffer olarak babası Sebe'den sonra hükmettiğini ifade etmişlerdir.⁴² Himyer, yeni yerleri ele geçirmek için seferler düzenlemiş ve bazı seferleri Çin'e kadar ulaşmıştır.⁴³ Bu yüzden Himyerîler, Sebe Devleti'ne nisbetle fatih devletler arasında gösterilmektedir.⁴⁴

Kaynaklara göre Himyer, tahta geçtiğinde askerlerini toplayarak sefere çıkmıştır. Evvela doğu seferine çıkmış ve Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'in soyundan gelen Türkler, Romalılar ve Kürtler gibi milletleri hakimiyeti altına almıştır. Daha sonra babası Sebe gibi batıya doğru sefere çıkmış, Şam'ı ve Mısır'ı da ele geçirmiş ve haraca bağlamıştır. Himyer, batı seferine çıktığında yeni şehirler ve büyük yapılar inşa ettirmiştir.⁴⁵

Ebu'l-Fidâ ise Himyer'in hükümdar olduktan sonra Semûd kavmini Yemen'den Hicaz'a sürmüş olduğunu ifade eder.⁴⁶ Bunun üzerine Semûd kavmi Hicaz'ın kuzeyinde bulunan Hicr bölgesine yerleşmiştir.⁴⁷

³⁸ Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd (ö. 321/933), *el-İştikâk*, Tahk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Cil, I. baskı, Beyrut, 1991, s. 523.

³⁹ Neşet Çağatay, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udi, *Murucü'z-zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, 1964, II/74.

⁴¹ Şihâbü'd-Din Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb (ö. 733/1333) en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, Thk. Müfid Kamhiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, XV/226.

⁴² Mes'udî, *Mürücu'z-Zeheb*, II/74.

⁴³ Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, Tahk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, I/211.

⁴⁴ Günaltay, *a.g.e.*, s.130

⁴⁵ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik Hasan b. Eyyub İbn Hişâm, *Kitâbu't-Ticân fi Mülûki Himyer*, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye el-Cumhuriyyetü'l-Arabiyyetü'l-Yemeniyye, San'a, t.y., s. 60-62.

⁴⁶ el-Ebu'l-Fidâ, *a.g.e.*, I/111; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 60.

⁴⁷ Celal Kırcâ, "Semud", *DİA*, XXXVI/500.

Himyer, rivayetlerde demirden yapılmış olan silahlarına ve de taşlara yazılar yazmasıyla da bilinmektedir. Hatta Vehb b. Münebbih'in bir rivayetine göre Himyer, rüyasında bir kişiyi görmüş ve bu kişi ona şöyle seslenmiştir: "Himyer! Allah'tan kork!" Sonra Himyer, "Ne yaptım ki?" dedi. Bunun üzerine bu kişi Himyer'e bu hattı Allah'ın şerefli kıldığını ve Himyer'in bu hatla demirin, taşın ve tahtanın üzerine yazılar yazdığından bahsetti. Daha sonra ise Allah'ın bu yazıyı Kur'an için seçtiğini ve bu dille Hz. Muhammed'in (s) geleceğini, sonra da bu yazıyı ezberlemesini ve kullanmasını söylemiştir. Bu yazıyı kullanmak, Himyer'e insanlar arasında bir üstünlük kazandıracaktır. Çünkü bu dil, dillerin efendisi ve cennet dilidir. Himyer, ertesı gün rüyasında yine bir kişiyi görür. Bu kişi, ona bir yazı gösterir ve okumasını ister. Himyer de bu yazıyı okur ve ezberler. Uyandığında oğlu Vâil'e rüyasında öğrendiği yazıyı yazdırır.⁴⁸ Himyer'in rivayete göre 445 yaşında öldüğü söylene de⁴⁹ bu rivayetler abartılıdır. Himyer'in vefatından sonra kardeşi Kehlan hükümdar olmuştur. Kehlan'dan sonra ise hükümdarlık tekrar Himyer'in çocuklarına geçmiştir.⁵⁰

İbn Hazm, Himyer'in Mâlik ve Hemîse' adlarında iki oğlu olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Mâlik'in oğulları Zeyd, Arîb, Vâil, Mesrûh, Ma'dikerib, Evs ve Mürre'dir. Mürreoğulları ise Hadremevt'e hakim olmuştur.⁵¹ Cevad Ali, Himyer'in oğullarının isimleri hususunda birçok farklı rivayet olduğundan bahisle bu isimleri toplu olarak ifade etmiştir. Bu isimler ise; Mâlik, Âbir, Amr, Sa'd, Vâile⁵² Hemîse', Lühey'a, Mürre,⁵³ Zeyd, Arîb, Vâil, Meşrûh, Ma'dikerib ve Evs'tir. Bazı raviler daha fazla isim saymışlardır.⁵⁴

Biz ise Himyer'in nesebini tespit ederken İbn Hazm'ın ifade ettiği şekilde Himyer'in Mâlik ve Hemîse' adlarında iki oğlu olduğu görüşünün daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Çünkü kaynaklara baktığımızda Mâlik ve Hemîse' adları üzerinde bir ittifak olduğu görülmektedir. Diğer isimler üzerinde ihtilaf söz konusudur.

⁴⁸ İbn Hişam, *a.g.e.*, s. 62-63.

⁴⁹ İbn Hişam, *a.g.e.*, s. 64.

⁵⁰ Mes'ûdî, *a.g.e.*, II/64.

⁵¹ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm (ö. 456/1064), *Cemheratü'l-Ensâbi'l-Arab*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Meârif 5. Bsk., Kahire, 1982, s. 432.

⁵² Cevad Ali, Vâile'nin Himyer'in oğlu olduğu hususunda tereddütlüdür. (Cevad Ali, *a.g.e.*, II/16.)

⁵³ Cevad Ali, Mürre'nin Himyer'in oğlu olduğu hususunda tereddütlüdür. (Cevad Ali, *a.g.e.*, II/16)

⁵⁴ Cevad Ali, *a.g.e.*, II/16.

Söz gelimi Himyer'in oğlu olarak ifade edilen Zeyd⁵⁵, başka kaynaklarda Himyer'in oğlu olan Süded'in oğlu olarak geçmektedir.⁵⁶ İbn Hazm'da da bu isimlerin çoğunun Mâlik'in oğulları olarak kaydedildiği görülür.⁵⁷

Asılları Himyerîler olduğu iddia edilen kabileler ise “Kudâa, el-Esâbih, el-Meâfir, el-Kilâ’, eş-Şerâib, Zû Ebyen, Zû Menâh, Yahsub, Ru’yen, Seybân, es-Sekâsik, Zû Akyân, Zû Havâl, Zû Yehr, el-Mukriyyûn, Haduvr, Zû Sehar, Zû Halîl ve et-Terâcim’dir.⁵⁸ Ayrıca, Şam’ın kuzeyinde; Tenûh, Suriye’nin bâdiyesinde; Kelb, Hicaz’da İzam Vadisi’nde yaşayan Cüheyne ve Uzre kabileleri de Himyerî kökenli meşhur kabilelerdendir.⁵⁹

C- Himyerîler (M.Ö. 115- M.S. 525)

Pliny, Natural History adlı eserinde M.S. I. yüzyılda “Homeritae” (Himyer) ve Sapphar olarak isimlendirilen şehir hakkında birkaç satır yazmıştır. Bu kısa bahis yüzyıllardır tarihçilerin Himyer hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. 1970'lerden bu yana Yemen'in küresel dünyaya katılmasıyla beraber, antik Güney Arabistan'ın yani Yemen'in tarihi üzerinde bilgi sahibi olmamızı engelleyen sis bulutları ortadan kalkmaya başlamıştır.⁶⁰

Himyer ismi Kur'an'da geçmemektedir. Ama Yemenlilerin ortak hafızasında önemli bir yer işgal etmektedir. Yemenliler, sürekli rekabet halinde oldukları Kureyşlilere karşı kurdukları medeniyetin azametini ve geride kalan mimarî eserlerini öne sürerken, karşı iddia olarak da Kureyşliler Hz. Peygamber'in kendi kabilelerinden çıktığını söyleyerek övünüyorlardı. Aralarındaki bu rekabetin bir diğer boyutu da İslam öncesi hikayeler ve şiirlerdir. Himyerîler, Asya'da yapmış oldukları fetihlerden bahsederken Büyük İskender'den alıntılanan motifleri kullanarak bununla övünüyorlardı. Şemer Yuhariş ve Ebikerib Es'ad'ın hikayelerinin bu türden olduğunu söyleyebiliriz. Habeşlilerin işgaline karşı koyan, 570'de işgale son veren ve daha sonra kahramanlaşan bir şahsiyet olan Seyf b. Zî Yezen'i de bunlar

⁵⁵ Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1981, II/190.

⁵⁶ Şihâbu'd-Dîn Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977, II/272.

⁵⁷ İbn Hazm, *a.g.e.*, s. 432.

⁵⁸ İbrâhim Ahmed Makhafî, *Mu'cemü'l-büldan ve'l-Kabâilî'l-Yemeniyye*, Dâru'l-Kelime, San'a, 2002, I/513.

⁵⁹ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut, 1969, s. 7.

⁶⁰ Paul Yule, *Himyar Late Antique Yemen*, Linden Soft, Almanya, 2007, s. 9.

arasında sayabiliriz. Afrika'ya doğru yapılan fetihlerle ilgili rivayetlerin ise tamamen efsanevi olduğu görülmektedir.⁶¹

Himyer hakkındaki bilgiler Romalılar ve Yunanlılara kadar ulaşmaktadır. Romalılar ve Yunanlılar, Himyerîleri “Ameritai,⁶² Homerital, Omyrital, Omeritare, Homiroes vb. isimlerle adlandırmışlardır. Habeşliler ise Himyerîleri “Hemer” olarak isimlendirmişlerdir.⁶³ Verilen bu isimlerin Himyer kelimesinin Arapça telaffuzuna uygun olmadığı görülmektedir.⁶⁴

Plinny, Himyerîlerin en kalabalık kabile olduğunu⁶⁵ ve başkentlerinin güney tarafında tarım yapmaya uygun verimli toprakları olan, dağlık bir alanda bulunan Zafar olduğunu ifade etmiştir. Zafar'ın bulunmuş olduğu yer itibariyle Himyerîlere Babü'l-Mendeb boğazının kuzey tarafının sonunda bulunan, Moha limanına ulaşma imkanını sağlaması da Himyerîler için oldukça mühimdir.⁶⁶

Hemdâni'nin yazmış olduğu “Sıfatu Cezireti'l-Arab” ve günümüze ulaşmış olan yazıtlardan faydalanarak Himyerîlerin asıl topraklarının Servi Himyer bölgesi olduğunu söyleyebiliriz. Servi Himyer günümüzde Yâfi' denilen bölgedir.⁶⁷

Himyerîlerin hakim olduğu alanın yaklaşık olarak günümüzdeki Yemen'in sınırlarına denk geldiğini söyleyebiliriz. Ama şunu da bildirmek icab eder ki Arap kaynaklarına göre Himyer'in bir ucu Basra Körfezi'ne, diğer bir ucu ise Arap çöllerine kadar uzanmaktaydı.⁶⁸

Himyerîler, geleneksel buhur yolları üzerinde yaşamışlardır. Güneybatı Arabistan'daki Aden Körfezi ve Kızıldeniz boyunca limanlara hakim olmaları, itibar kazanmalarına sebep oldu. Denize doğru olan bu stratejik konumları, M.S. I. yüzyılda Hippalus olarak adlandırılan Batlamyus ekolüne mensup olan bir Yunan denizcinin muson yağmurlarının sınırlarını

⁶¹ Ch. Robin, “Himyar/Himyarite”, *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3472.

⁶² Ch. Robin, “Himyar/Himyarite”, *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3471.

⁶³ Cevad Ali, *a.g.e.*, II/510.

⁶⁴ Ch. Robin, “Himyar/Himyarite”, *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3471.

⁶⁵ Cevad Ali, *a.g.e.*, II/510; Robert G. Hoyland, *Arabia and the Arabs from the Bronze Age to the coming of Islam*, Routledge, ABD, 2002, s. 46.

⁶⁶ Robert G. Hoyland, *a.g.e.*, s. 46.

⁶⁷ Yusuf Muhammed Abdullah, “Himyer”, *Mevsûatü'l-Yemeniyye*, Müessesetü'l-Afif es'Sekâfiyye, San'a, 2003, II/1215.

⁶⁸ Ronart, CEAC Stephan and Nandy Ronart. Concise, *Encyclopedia of Arabic Civilisation*, Amsterdam 1959, s. 215.

keşfetmesine ve bu pratik bilgileri de deniz ticaretinde kullanması sebebiyle, Himyerîler'in daha da önem kazanmasına sebep oldu.⁶⁹

Arabistan tarihinde çok önemli bir yer işgal eden Himyerîler, Sebelilerin bir koludur. Sebe Devleti'nin başkenti Me'rib'den Reydân'a yani Zafar'a aktarıldıktan sonra bu devlet, Himyer adını almış, milattan önce 115 tarihinden milattan sonra 525 tarihine kadar yani 640 sene tarih sahnesinde kalmıştır.⁷⁰ Bazı modern tarihçiler, Himyerîlerin tarih sahnesine çıkışının M.Ö. 109 yılında vuku bulduğunu söyleseler de biz, bilim adamlarının kahir ekseriyetinin kabul ettiği M.Ö. 115 yılının daha doğru olduğu kanaatindeyiz.⁷¹ Arap Yarımadası'nın bütün güneyini tedricen hakimiyeti altına alan Himyerîler, bazı Kuzey Afrika soy bilimcilerine göre Berberîler, Kotamalar ve Sanhadjaların atalarıdır.⁷²

M.Ö. 115 senesinden itibaren bütün bu güney bölgeler, güneybatı yaylalardan çıkagelen Himyer kabilesinin hakimiyeti altına girdi. Bu devirden itibaren bölgede görülen medeniyet, her ne kadar hükümdarlık ünvanları "Sebe ve Zû Reydân Kralı" olarak kalmış ise de Himyerî medeniyeti olarak anılmaya başlamıştır.⁷³

Himyerîler, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu sahillerinden Hadramevt'e kadar İfrikiyye'de de Azânya sahillerini içine alan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüşlerdir. Başkentleri ise Zafâr'dır.⁷⁴ Arkeologlar, Himyer Devletinin M.Ö. 115-M.S. 525 yılları arasında yani Zû Nüvâs'a kadar tarih sahnesinde yer aldığını ifade etmektedirler. Bu da yaklaşık 640 sene gibi bir süre yapmaktadır.⁷⁵

Himyer Krallığı, Sebe ile Kızıldeniz arasında Katabân denilen arazi üzerinde yer alır. Himyerîler evvela, kendilerinden önce kurulmuş olan

⁶⁹ Dale R. Lightfoot, "The Origin and Diffusion of Qanats in Arabia: New Evidence from the northern and southern Peninsula", *The Geographical Journal*, c. 166, no: 3, Eylül 2000, s. 221-222

⁷⁰ Salih Musa Derâde, "Himyer", *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Şam, 2003, VIII/619; Günaltay, *a.g.e.*, s. 130.

⁷¹ Cevad Ali, *a.g.e.*, I/48.

⁷² Ch. Robin, "Himyar/Himyarite", *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3471; Berberilerin, Himyerî kökenlerine dair hipotez Mağrib araştırmacılarının ilgisini cezbetmeye devam ediyor. Bazıları, "Monümental Güney Arap" ve "Tîfinâğ" yazımlarının formal bağına vurgu yaparken bu bilgiyi biraz da güvenilir buluyorlar. Esasında, bu ilişki yanıltıcıdır. (Ch. Robin, "Himyar/Himyarite", *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3471)

⁷³ Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, MÜİFY, İstanbul, 2011, s. 93.

⁷⁴ Cevad Ali, *a.g.e.*, II/512.

⁷⁵ Tersîsî, *a.g.e.*, s. 22.

Katabânlıların yerlerini ele geçirdiler. Sonra da Sebe krallığını ve Reydân'ı istila ettiler. Himyer Krallığı M.Ö. 115 senesinden sonra kurulmuş ve daha sonra Zafâr adıyla tanınan Reydân'ı kendisine merkez edinmişlerdir. Zafâr, San'a yolu üzerinde Moha'nın doğusunda 100 mil uzaklıkta bir iç şehirdir. Zafâr şehri, Sebelilerin başkenti Me'rib, Ma'înlilerin başkenti Karnâ veya Karûna'nın oynadığı rolü oynamıştır. Himyerîler, kültür ve ticarete Ma'in ve Sebelilerin varisi oldular. Dilleri de Sebe ve Ma'înlilerin konuştukları dilin aynıydı.⁷⁶

Sebeliler, bir ticarî devletti. Himyerîler ise Sebe Devleti'nden farklı olarak savaşçı ve fatih devlet olarak ortaya çıkmıştır. Himyerîler; İranlılarla, Habeşlilerle ve başka milletlerle savaşmışlardır.⁷⁷ Himyer Krallığı, savaş ve fütuhata önem vermiş olmasıyla, Sebe Krallığı'ndan ayrı bir özellik arzeder. Himyerî kralları tarafından devletin sahasını genişletmek için çalışmış olan maharetli komutanlar yetiştirilmiştir. Bunlar, bazı komşu devletlere galip gelmiş, Fars ve Habeşlilere karşı savaşmışlardır.⁷⁸

İlk başlarda Himyerîlerin toprakları Aden ve Zamar⁷⁹ arasında batı Yemen'in güney yarısıyla sınırlıyken kısa bir süre sonra Himyer, Sebe Krallığı'nın kontrolünü ele geçirdi. Afrika'ya sefer düzenledi.⁸⁰

“Kahtânî Araplardan olan Himyer ve Kehlan kabileleri, riyaset ve krallık için devamlı olarak birbirleriyle rekabet ve niza halinde idiler. Bunlar ülkelerini mihlaflara (çoğulu: mehâlif) ayırdılar. Her mihlaflın kuvvet veya zayıflığına göre büyük veya küçük reisi bulunurdu.”⁸¹ Özellikle Me'rib barajının yıkılmasından sonra Yemen'den yarımadanın diğer bölgelerine göçler vuku bulmuştu.⁸² Ama Yemenlilerin hepsi de göç etmemişti. Yemen'de kalan

⁷⁶ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dîni-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, İstanbul, Kayıhan Yayınları, Şubat 1985, I/46-47.

⁷⁷ Corci Zeydan, *el-Arab Kable'l-İslam*, Matbaatu'l-Hilâl, Mısır, 1922, I/121; Hasan Süleyman Mahmud, *Târîhu'l-Yemen es-Siyâsî fi'l-Asri'l-İslâmî*, Matbûatu Mecmâi'l-İlmi'l-Irâkî, y.y., Irak, 1969, s. 20.

⁷⁸ Hasan, *a.g.e.*, I/47.

⁷⁹ Zimar diye okunsa da doğrusu Zamar'dır. (Abdu'r-Rahman es-Süheylî (ö. 581/1185), *er-Ravdu'l-Ünf fi Şerhi Sireti'n-Nebeviyye li İbni Hişâm*, Tahk. Abdu'r-Rahman el-Vekîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 1967, I/320)

⁸⁰ Ch. Robin, “Himyar/Himyarite”, *Encyclopedie Berbere*, XXII/3472.

⁸¹ Hasan, *a.g.e.*, I/146.

⁸² Arim Seli olarak bilinen bu hadisenin kahinlik yapan Amr b. Âmir b. Hârise b. İmru'l-Kays tarafından tahmin edildiği rivayet edilmektedir. Amr, barajın yıkılacağını anlamış olacak ki topraklarını satarak Akk'a yerleşti. Akk'tan da Necran'a giderek Mezhic kabilesiyle savaştı. Mezhic'tan da Mekke'ye giderek Cürhüm ile savaştı ve Yesrib'e geçti.

kabileler, birbirlerine uzak ve dağınık olarak yerleşmişlerdi. Bu yüzden ülkede küçük emirlikler meydana gelmişti. Bu emirliklerin her biri geçimlerini tarımdan sağladıkları için tarıma uygun yerlerde ikamet ediyorlardı. İşte bu bölgeler “Mahfed”, burayı yöneten kimseler ise “Zû Mahfed” olarak isimlendirilirdi. Bu mahfedlerin birkaçı bir Zû'nun egemenliği altına girebiliyordu. Bir kişi tarafından idare edilen birkaç mahfedin oluşturmuş olduğu topluluğa mihlâf, mihlâfi yöneten kimseye ise “Kayl” denilirdi.⁸³ Himyerîler, önceleri Reydân'da oturuyorlardı.⁸⁴ Bu dönemde ülkeleri, “Kayl” veya “Zû” denilen meliklerce idare edilen Mahfed ve Mihlaflara ayrılmıştı. Bunların büyüğüne “Zû Reydân” deniliyordu.⁸⁵ Bu yüzden de reisleri Zû Reydân ünvanını taşıyordu. Sebelilere galip gelmeleri veya Sebelilerle birleşmelerinden sonra Yemen saltanatı Himyerîlere geçmiş, hükümdarları da bu tarihten itibaren “Meliku Sebe ve Zû Reydân”⁸⁶ ve Kayl⁸⁷ ünvanıyla anılmıştır. Daha sonra Hadramevt'i ele geçirdiklerinde ise kendilerine “Meliku Sebe ve Zû Reydân ve Hadramevt” ünvanını vermişlerdir. Ma'in ve Sebelilerden farklı olarak⁸⁸ Himyerîler, hakimiyetleri altına geçirdikleri her yeri hükümdarların lakaplarına ilave etmişlerdir.⁸⁹

Tarihçiler, Yemen'de hakim olan kimselere “Tübbâ” (çoğulu: Tebâbia) lakabını vermişlerdir.⁹⁰ Çünkü Yemen'de bir devlet yıkıldıktan sonra hemen yerine, yıkılan devletin yoluna tabi olan yeni bir devlet kuruluyor ve böylece birbirlerine tabi oluyorlardı. Kur'an'da da bu kelimenin bu manada geçtiğini görmekteyiz.⁹¹ Bu lakap sadece Yemen'de, Şihr'de ve Hadramevt'te hakim olanlara veriliyordu. Esasında Müslümanlar için halife, Romalılar için kayser ve İranlılar için kisra neyse Yemenliler için de Tübbâ o demektir. Bir şey

(Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer Vehb İbn Vâzih Ya'kûbî (ö. 292/905), *Târîhu Ya'kûbî*, Tahk. Abdü'l-Emîr Mihnâ, Şirketü'l-E'lemî li'l-Matbûât, I/249-250)

⁸³ Mahmûd Şâkir, *et-Târîhu'l-İslâmî*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 8. baskı, Beyrut, 2000, I/85.

⁸⁴ Cevad Ali, *a.g.e.*, III/266; Günaltay, *a.g.e.*, s. 130, Hasan, *a.g.e.*, I/47.

⁸⁵ Hasan, *a.g.e.*, I/47.

⁸⁶ Cevad Ali, *a.g.e.*, III/266, Günaltay, *a.g.e.*, s. 130

⁸⁷ Hasan, *a.g.e.*, I/47.

⁸⁸ Ma'inliler krallarına “Melik” Sebeliler ise “Mukerreb” adını veriyorlardı. (Mahmûd Şâkir, *a.g.e.*, I/85)

⁸⁹ Corci Zeydan, *a.g.e.*, I/121; Cevad Ali, *a.g.e.*, IV/68; Günaltay, *a.g.e.*, s. 130.

⁹⁰ es-Süheyfî, *a.g.e.*, I/115; Cevad Ali, *a.g.e.*, II/513; Tübbâ kelimesi bulunan yazıtlarda kral veya başka bir vazifeyi ifade eden manada geçmemektedir. Muhtemelen bu kelime Kureyş lehçesine göre verilen bir isimdir. Bu kelimenin “bütta” adı verilen kabileden geldiğini bu “Bütta” kelimesinin de zamanla Tübbâ olduğu da söylenmektedir. (Cevad Ali, *a.g.e.*, II/516)

⁹¹ Duhân:37 ve Kaf: 14.

yazdıklarında evvela “denize ve karaya hükmedenin ismiyle” diye yazıyorlardı.⁹²

Bu lakap ile isimlendirilen ilk kişi ise er-Râiş (el-Hâris b. Zî Şemer)'dir.⁹³ Rivayetlerde er-Râiş'in Çin'e kadar fetihlerde bulunmuş olduğu söylenmektedir.⁹⁴

ed-Dineverî'nin ifadesine göre ise Tübbalar üç kişidir. Birincisi Çin'e sefer düzenleyen ve güzergahı üzerinde bulunan Semerkand şehrini yerle bir eden Şemer Ebu Kerib; ikincisi Kabe'de kurbanlar keserek Kabe'ye altın bir kapı yaptıran Es'ad; üçüncüsü ise Tübbâ b. Malkîkerib'dir.⁹⁵ Esasında Es'ad Tübbân son Tübbadır.⁹⁶ Arap rivayetleri, bu kralın Azerbaycan'a karşı savaştığını,⁹⁷ Fars kralını hezimete uğrattığı gibi Semerkand kralını da hezimete uğratıp öldürdüğünü; ileri harekâtle ordularının Çin ülkelerine varıp orayı yağma ettiğini ve bol ganimetle döndüğünü iddia ederler. Yine Es'ad'ın ordularının Roma'yı muhasara ettiği ve Konstantiniye'den vergi aldığı rivayet edilmektedir.⁹⁸ Tübbâ'nın birden fazla olması Tübbalarla ilgili rivayetlerin karışmasına sebebiyet vermiştir. Ama en meşhur Tübbâ Kabe'ye örtü çeken Es'ad'dır.

Tübbalarla ilgili efsanevi hikayeleri aktardıktan sonra şunu söyleyebiliriz: Himyerîler, Mekkelilerle rekabet halinde oldukları için geçmişe dair anlatılarında Büyük İskender'in hikayelerinden motifler vardır.⁹⁹ Çünkü genel dünya tarihine baktığımızda Yemenlilerin dünya üzerinde bu kadar büyük bir hakimiyete sahip olmadığını görüyoruz. Muhtemelen bunu diğer kabilelere ve Mekkelilere karşı övünmek için yapıyorlardı. Bu anlatıların diğer bir sebebi ise Arapların Romalılar ve İranlılar gibi temeli çok eskilere dayanan iki büyük medeniyet karşısında kendine bir kök bulma çabası olabilir. Yani bir nevi, Yunan-Fars Medeniyeti ikilemi karşısında kendilerine alternatif bir Arap

⁹² Cevad Ali, *a.g.e.*, II/513.

⁹³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, I/211; es-Süheylî, *a.g.e.*, I/156.

⁹⁴ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, I/211

⁹⁵ Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud ed-Dineverî (ö. 282/895), *Kitâbu Ahbâru't-Tivâl*, Tahk. Abdu'l-Mun'im Âmir, Kahire, 1960, s. 28 ve 46.

⁹⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, II/163-166; es-Süheylî *a.g.e.*, I/156.

⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, Tübbâ b. Zeyd'in de Azerbaycan'a gidip orada Türklerle savaşıp hezimete uğrattığını ve ayrıca Hîre bölgesine geldiğinde bu bölgeye hayret etmesi sebebiyle Hîre olarak adlandırıldığını rivayet etmektedir. (Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbn'ül-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk vel'-Ümem*, Tahk. Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ ve Mustafa Abdu'l-Kâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I/415.

⁹⁸ Hasan, *a.g.e.*, I/48.

⁹⁹ Ch. Robin, “Himyar/Himyarite”, *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3472.

Medeniyeti oluşturmak istemiş olabilirler. Fakat bütün bu abartılar, Himyerîlerin en azından Arap Yarımadası dışına sefere çıkmış olduklarını da gösterir.

Ayrıca Arap rivayetleri Es'ad'ın Medine'ye karşı savaştığını, Kabe'ye perde örttüğünü ve Araplardan ilk olarak bu zatın Yahudiliği kabul ettiğini iddia ederler.¹⁰⁰ İbn İshak'ın rivayetine göre ise Es'ad, Yesrib'e gelmiş ve beraberinde iki Yahudi alim götürerek Himyerîlerin Yahudiliğe geçmesine vesile olmuştur.¹⁰¹ Yemenliler Yahudiliğe geçmeden önce putlara ibadet etmekte ve ateşi de kutsal saymaktaydılar. Tübbâ Es'ad, Medine'den Yemen'e giderken yolda Mekke'ye uğramış, Kabe'nin üzerinde hurma ağacının yaprak ve lifinden örülmüş bir örtünün geçirilmiş olduğunu görmüş ve bunun üzerine Kabe'nin üzerine Yemen dokuması çizgili kumaştan yapılma bir örtü çektirmiştir. Böylelikle Kabe'yi ilk giydiren kişi olmuştur.¹⁰²

İsimlerini saydığımız bu kişilerden başkası Yemen'de Tübbâ olarak anılmaz. Tübbâ b. Malkîkerib, Erdeşir'in oğlu Sâbûr ve onun oğlu Hürmüz zamanında yaşamıştır. ed-Dineverî'nin ifadesine göre Hint seferine çıkmış ve Hürmüz'ün oğlu Behrâm zamanında ölmüştü. Yine Dineverî'ye göre Tübbânın babasının adı Ebû Mâlik olup kendisinin adı Tübbâ el-Akrân'dı. Yardımsever bir kişi olduğu için bu ismi aldığı rivayet edilir. Dineverî'nin de belirttiği üzere bu sadece bir rivayettir. Tübbâ, hükümdar olduğunda babasının ve dedesinin intikamını almak üzere Çin'e sefere çıkmıştır. Yıkık halde bulunan Semerkand'a uğrayıp Semerkand'ın¹⁰³ tekrar inşa edilmesini sağlamıştır. Semerkand'dan çıkarak Tibet'e ulaşmıştır. Tibet'te ot ve yeşilliğin bol olduğu bir yer bulup orada yeni bir şehir inşa ettirip otuz bin adamını buraya yerleştirmiştir.¹⁰⁴ Mes'ûdî, Tübbâ'nın Horasan ve Sicistan'a da uğradığını rivayet etmektedir.¹⁰⁵ ed-Dineverî iskan edilen bu kişilerin Tübbâlılar olduğunu ifade etmekte ve kendisinin yaşamış olduğu dönemde dahi bu bölgede yaşayan kimselerin elbiselerinin Arapların giymiş olduğu elbiselerin aynısı olduğunu ve görünüşlerinin de Arap gibi olduğunu ifade etmektedir. Tübbâ'nın buradan da

¹⁰⁰ Hasan, *a.g.e.*, I/48.

¹⁰¹ Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer Vehb İbn Vâzih Ya'kubî, *Târîhu Ya'kubî*, Tahk. Abdül-Emîr Mihnâ, Şirketü'l-E'lemî li'l-Matbûât, I/ 310; İbn Kesîr, *a.g.e.*, II/163-166; Makdisî, *a.g.e.*, III/180-181 (I-III bir arada).

¹⁰² İbn Kesîr *a.g.e.*, II/163-166; Makdisî, *a.g.e.*, III/180-181 (I-III bir arada)

¹⁰³ Semerkand şehrinin Tübbâ tarafından kurulduğu da söylenmektedir. Masudul Hasan, *History of İslam*, İslamic Publication I. baskı, Lahor 1987, I/38.

¹⁰⁴ Dineverî, *a.g.e.*, s. 28 ve 46.

¹⁰⁵ Mes'ûdî, *a.g.e.*, II/76.

Çin'e gidip Çinlilerle savaştığı ve Çin kralının şehrini yıktığı rivayet edilmektedir. ed-Dineverî, bu rivayetin de doğru olduğunu söyleyerek yıkılan bu şehrin kendisi zamanında bile yıkık bir şekilde durduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁶ İbnü'l Esîr'in de ifade ettiği üzere bunlar sadece rivayettir.¹⁰⁷ Bu ünvan, Yemen Habeşlilerin eline geçinceye kadar varlığını sürdürmüştür. Habeşlilerin Yemen'i istila etmesiyle beraber ortadan kalkmıştır.¹⁰⁸

Himyerîler, III. yüzyılın başından itibaren Sebe ve Hadramevtlilerin egemen güçleri ve Yemen'e komşu olan çölde yaşayan Arap kabileleri üzerindeki nüfuzlarını genişletmişlerdir. Himyerîler de aynı politikayı devam ettirmişler ve Riyad'ın güney batısında 240 km. mesafede Me'selü'l-Cumh'da kayalar üzerine oyulan kitabelerde tekrar edildiği üzere, kısa sürede kendi hukuklarını 200 yıldan fazla yarımadanın hakim gücü olarak bütün orta ve batı Arabistan'a egemen kılmışlardı.¹⁰⁹

Altı yüz kırk sene kadar tarih sahnesinde kalan Himyer Devleti, zaman olarak iki döneme ayrılmaktadır. İlk dönemde hükümdarların Sebe ve Reydân Meliki ünvanını taşıdığı görülmektedir. Bunlar Himyer hükümdarlarının birinci tabakasını oluştururlar. İkinci dönemde ise hükümdarlar, Sebe & Reydân ve Hadramevt Meliki lakaplarıyla anılmıştır.¹¹⁰ İkinci tabakayı teşkil eden bu devir hükümdarları Şemer Yuhariş zamanından (m. 274-281) itibaren başlar. Şemer Yuhariş birinci tabakanın son, ikinci tabakanın ise ilk hükümdarıdır.¹¹¹ Şemer Yuhariş, Himyer krallarının meşhurlarından biridir. Arap rivayetlerine göre bu kral, Irak, Fars ve Horasan bölgelerine¹¹² hücum etmiş ve bu bölgelerdeki şehirleri fethetmiştir. Ceyhun Nehri ötesindeki Suğd kentini harap edip yerine kendi ismiyle anılan bir şehir kurmuştur. Burası bugün Semerkand olarak tanınır.¹¹³ Rivayetlere göre Semerkand ismi Şemer Yuhariş'ten gelmektedir. Bu kent "Şemer Kend" olarak isimlendirilmiş ve zamanla Semerkand olarak değişmiştir.¹¹⁴ Kend kelimesi "harab etti" manasına gelmektedir. Yani Şemer Kend, "Şemer Harab etti" manasına gelmektedir.¹¹⁵

¹⁰⁶ Dineverî, *a.g.e.*, s. 28 ve 46.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I/211.

¹⁰⁸ Cevad Ali, *a.g.e.*, II/513

¹⁰⁹ Ch. Robin, "Himyar/Himyarite", *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3471.

¹¹⁰ Corci Zeydân, *a.g.e.*, s. 121, Günaltay, *a.g.e.*, s. 130, Hasan, *a.g.e.*, I/47.

¹¹¹ Corci Zeydân, *a.g.e.*, s. 121, Günaltay, *a.g.e.*, s. 130.

¹¹² Hasan, *a.g.e.*, I/47.

¹¹³ Hasan, *a.g.e.*, I/47.

¹¹⁴ Makdîsî, *a.g.e.*, III/176.

¹¹⁵ Âlûsî, *a.g.e.*, II/170.

Fakat bu rivayetlerin kesin olmadığını ve tartışmalı olduğunu söylemek gerekir.

II. ve III. yüzyıldaki uzun süren savaşların sonunda Sebeliler eski hakimiyetlerine kavuşmalarına rağmen Himyeriler bunu sona erdirerek Sebe'yi ve 275-300 yılları arasında Hadramevt'te bulunan devleti tarih sahnesinin dışına itmişlerdir. Bunu yapan ise Kral Şemer Yuhariş'tir. İmru'l-Kays'ın 328 tarihli mezar kitabesinde bu kişiden bütün Araplar'ın kralı olarak bahsedilmektedir.¹¹⁶

1. Birinci Tabakadaki Hükümdarlar ve Zamanlarında Meydana Gelen Önemli Hadiseler

Arkeolojik kalıntılardan Himyer Devleti'nin ilk tabakadaki hükümdarlarının bir kısmı bilinmektedir. Ayrıca basılmış paralardan da bu tabakadaki hükümdarların isimlerini öğrenmekteyiz. Birinci tabakada otuz ile kırk arasında hükümdardan bahsedilse de ismi geçen bu zevatın birçoğunun muasır veya kardeş oldukları ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar arkeolojik kalıntılardan elde ettikleri isimlerle Yunanlıların zikrettiği isimleri kıyaslayarak hükümdarların isimlerini çıkarmaya çalışmışlardır. Glaser, Habeşliler hakkında yazmış olduğu kitapta miladi birinci asrın ortalarında "et-Tavâf havle'l-Bahri'l-Eritre" kitabının sahibinin zikretmiş olduğu iki hükümdarı bulmuştur. Bu hükümdarlar Kerîbâyil (Charibael) ve İliyâzus'tur (Eleazos). Kerîbâyil, Melikü Sebe ve Reydân iken İliyâzus, Melikü Hadramevt'tir. Diğer taraftan ise Glaser, arkeolojik kalıntılarda birinci tabakada ismi geçen iki hükümdarın "et-Tavâf" sahibinin aktardığına göre aynı zamanda yaşamış olduklarını ortaya çıkarmıştır.¹¹⁷

Arap rivayetlerinin ihtilafından dolayı Himyer krallarının icraatları hakkında doyurucu bilgiye ulaşamıyoruz. Nitekim elde edilen kitabelerdeki bilgilerin, Strabon gibi Yunan tarihçilerinin yazdıkları ile mukayese edilmesine rağmen birbirine yakın asırlarda yaşamış olan kralların çoğunun isimleri arasında benzerlik olduğu için, bu kitabe ve basılmış paralarda adı geçen kralların tarihleri hakkında doğru bilgi edinmek de kolay olmamaktadır. Himyer krallarının isimlerinin birbirine benzemesi ve sayılarının çokluğu muhtemeldir ki Arap tarihçilerinin krallarla kayıllar ve fütuhatıyla şöhret

¹¹⁶ Ch. Robin, "Himyar/Himyarite", *Encyclopedie Berbere*, XXIII/3472.

¹¹⁷ Corci Zeydân, *el-Arab Kable'l-İslam*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, t.y., s. 165-166.

bulmuş komutanları birbirine karıştırmaları, bunları da krallardan saymalarından ileri gelmektedir.¹¹⁸

1.1. Himyerîlerin Birinci Tabakadaki Hükümdarları ve Saltanat Süreleri

- 1- Ulhân Nahfân – M.Ö. 115-80
- 2- Şu'ra Vâtir b. Ulhân Nahfân Yerim Eymen b. Şuara Vâtir b. Ulhân Nahfân – M.Ö. 50-30
- 3- el-Yeşrah Yahdib ve oğlu Yezil Beyîn – M.Ö. 35-15
- 4- el-Yeşrah Yahmel b. Yezel Beyîn – M.Ö. 15-5
- 5-Vâtîr – M.Ö. 5-M.S. 35
- 6- Keribe İyl Vâtir Buhan'am – M.S. 35-70 (Yunanlıların Charibael dediği melik olmalıdır.)
- 7- Zemer Ala Zerih b. Kerbi İyl – 70-95
- 8- Hâlik Amer b. Zemer Ala Zerih b. Kerbi İyl – 95-120
- 9- Zemer Ali Beyîn – 120-145
- 10- Veheb İyl Yahber – 145-170
- 11- Laan Nûfan Yuhasdik, Yâsir Yuhasdik, Zemer Ali Yahber – 170-250
- 12- Yâsir En'am – 250-275¹¹⁹

1.2. Birinci Tabakadaki Hükümdarlar Zamanında Meydana Gelen Hadiseler

- 1- M.Ö. I. yüzyılda Hadramevtliler Himyerli yağmacılara engel olmak için bir duvar inşa etti.
- 2- M.Ö. 55 (?) yılında Ma'în Krallığı yıkıldı.
- 3- M.Ö. 26-25 Himyerîler, Sebe üzerine sefer düzenledi.
- 4- 10-20 tarihleri arasında Himyerîler Sebe'nin bir kısmını işgal edip Zafar'da krallığını kurdu.
- 5- I. yüzyılda Kızıldeniz uluslararası ticareti en iyi seviyeye ulaştı.
- 6- 140 yılında Watarum Yuhanim Sebe Himyerî himayesine alındı.
- 7- II. yüzyılda Himyerîler aralıklı olarak Me'rib'e hakim oldu.

¹¹⁸ Hasan, *a.g.e.*, I/47.

¹¹⁹ Günaltay, *a.g.e.*, s. 131, Corci Zeydan, *a.g.e.*, s.166.

- 8- 200-275 tarihleri arasında Habeşliler Tihame'yi ele geçirdi.
- 9- 210 yılında Kinde kabilesi bölgede önemli bir güç haline geldi.
- 10- 225 yılında Sebeliler Hadramevt'in gücünü kırdı ve Şebve yıkıldı.
- 11- 235 yılında Sebeli Liazz Yuhanuf Yuhasdik ve Şairum Evtar Habeşlileri Himyer topraklarından çıkardı.
- 12- 270 yılında Himyerîler, Habeşlileri Tihame'nin dışına sürdü.
- 13- 270-525 Himyerî İmparatorluğu dönemi¹²⁰

2. İkinci Tabakadaki Hükümdarlar ve Zamanlarında Meydana Gelen Önemli Hadiseler

Aşağıda listesini vermiş olduğumuz hükümdarların isimleri hususunda ihtilaf olsa da gerçeğe en yakın olan isim listesi budur. Çünkü bu isimler, hem Arap ve Yunan kaynakları hem de yazıtlardan elde edilen bilgilerin kıyaslanmasıyla elde edilmiştir. Belki de Arap kaynaklarında bu denli çok kral isminin geçmesinin sebebi Kayl ve Zû'ların isimlerini kral isimlerinin içine dahil edilmiş olmasıdır. İkinci tabakadaki bu krallara bakıldığında Arap tarihçilerinin "Tebâbia devleti" olarak bahsetmiş oldukları krallara denk geldiği görülür.¹²¹

2.1. Himyerîlerin İkinci Tabakadaki Hükümdarları ve Saltanat Süreleri

- 1- Şemer Yuhariş - M.S. 275-300
- 2- Afrikis (el-Sab Zül'-Karneyn) - 300-320
- 3- Amr (Belkıs'ın eşi) - 300-320
- 4- el-Hudhâd (Belkıs'ın kardeşi) - 345-374
- 5- Melikyekrib Yuhenam - 374-385
- 6- Ebu Kerib Es'ad b. Melikyekrib - 385-420
- 7- Hasan b. Es'ad - 420-425
- 8- Şurahbil b. Ya'fur b. Es'ad - 425-455
- 9- Şurahbil Yenûf - 455-470
- 10- Ma'da Kerim Yen'am (ve oğlu Lahîa veya Lahnia) - 470-495
- 11- Mersedu'l-Lât Yenûf - 495-515
- 12- Zû Nüvâs - 515-525

¹²⁰ Yule, *a.g.e.*, s.183.

¹²¹ Corci Zeydan, *a.g.e.*, s.168.

13- Zû Ceden - 525-533 (hükümdar olamamıştır.)¹²²

2.1.1. İkinci Tabakadaki Hükümdarlar Zamanında Meydana Gelen Hadiseler

- 1- 290 yılında Şemer Yuhariş Hadramevt'i ele geçirdi.
- 2- 297 yılında Şemer Yuhariş'in elçileri Medâin'e gönderilir.
- 3- III. yüzyılın sonlarında el-Avd üzerindeki Himyerî yerleşiminin sona ermesi
- 4- IV. yüzyılın ortalarında Yahudilik, Güney Arabistan'da yayılmaya başladı.
- 5- 339 yılında Theophilus Himyer topraklarında kilise kurar.
- 6- 378 yılında Yahudi Malikerib Şevhetân kalesini inşa eder.
- 7- V. yüzyılın başlarında Tübba Es'ad ve veliahdları Yahudi olduklarını ilan ederler.
- 8- 449/450 yıllarında Şurahbil Ya'fur eski sarayı yenileyerek Me'rib barajını tamir eder.
- 9- 518 yılında I. Habeş saldırısı
- 10- 523 yılında Hristiyanlar Necran'da ve muhtemelen Zafar'da da katledilir.
- 11- 523-525 yılları arasında Habeşlilerle savaşlar yapılır.
- 12- 525 yılında ise II. Habeş istilası olmuş ve Zû Nüvas ölür.
- 13- 535 yılında Himyerîler isyan etmişlerse de Ebrehe bu isyanı bastırarak yönetime gelir.
- 14- 570 yılında Seyf b. Zî Yezen, Sasaniler'den Habeşlilere karşı yardım ister.
- 15- 570-571 yıllarında Sasaniler Yemen'i istila eder.¹²³

3. Himyerîlerin Son Kralı Zû Nüvas, Ashab-ı Uhdud Hadisesi ve Habeş İstilası

3.1. Zû Nüvas'ın Hükümdar Oluşu

Zû Nüvâs'ın asıl ismi Zür'a'dır. Kendisine Zû Nüvâs denilmesinin sebebiyse, başından bir perçem saç sarkmasıdır. Bundan ötürü de kendisine "Perçem Sahibi", perçemli manasına gelen Zû Nüvâs denilmiştir.¹²⁴

¹²² Günaltay, *a.g.e.*, s. 132.

¹²³ Yule, *a.g.e.*, s. 183-185.

İbn İshâk'ın rivayet ettiğine göre Himyer hanedanından olmayan Lahni'a Zî Şenâtîr adındaki bir kişi Yemenlilerin ileri gelenlerini öldürmüş ve yirmi yedi yıl saltanat sürmüştü. İbn İshâk, Lahni'a'nın cinsî sapık olduğunu ve hanedan ailesine mensup olan oğlanları getirtip onlara tecavüz ettiğini rivayet etmektedir. Lahni'a, bunu hanedandan olan erkeklerin onurunu kırıp hükümdar olmalarını engellemek için yapmaktaydı. Oğlanlarla ilişkiye girdikten sonra, odanın penceresine gelip kendisini bekleyen askerlerine işinin bittiğini göstermek için ağzına misvak alır ve dişlerini misvaklardı. Askerler de hanedandan olan oğlana tecavüz eyleminin bittiğini anlardı. Yine bir gün eski hükümdarlardan olan Hasan'ın kardeşi Zür'a Zû Nüvâs b. Tübban Es'ad'a haber göndermiş ve makamına çağırmişti. Zür'a yakışıklı ve akıllı bir gençti. Kendisini Lahni'a'nın çağırıldığını haber alınca durumu anladı. Yanına ince bir bıçak alıp elbisesine sakladı. Lahni'a'nın yanına gelince Lahni'a onun üzerine saldırdı. Zür'a, gizlemiş olduğu bıçağı çıkararak Lahni'a'nın boynunu keserek öldürdü. Muhafızların fark etmesini engellemek için de kafasını kopardı ve kopuk başını, Lahni'a'nın daha önceden askerlerine baktığı yere, ağzına misvak da koyarak yerleştirdi. Daha sonra dışarı çıktığında dışarıdakiler nasıl olduğunu sorduklarında, nasıl olduğunu kesmiş olduğu kelleye sormalarını söyledi. Lahni'a'nın kopmuş kellesini gören askerler onu yakalayıp böyle bir zalimden kendilerini kurtardığı için onun hükümdar olmasını istediler. O da hükümdar oldu ve Yemen kabileleri onun etrafında birleştiler. Zür'a Himyerîlerin son hükümdarı oldu ve Yusuf adını aldı.¹²⁵

3.2. Necran'da Hristiyanlığın Yayılışı ve Ashab-ı Uhdud Hadisesi

Necran'da Hristiyanlığın nasıl yayıldığı hususunda iki farklı rivayet bulunmaktadır. İbn İshak'ın Vehb'den rivayet ettiğine göre Necran'daki Araplar hurma ağacına tapıyorlardı. Şam taraflarından Hz. İsa'nın dinine mensup olan Feymiyûn'un nasihatleriyle Hristiyan olmuşlardır. Feymiyûn, Şam'dan çıkmış ve yakalanarak Necran'a götürülerek köle olarak satılmıştır. Arapların hurma ağacına taptıklarını görünce onlara nasihatlerde bulunmuş ve Allah'a ibadet etmelerini, ağacın onlara ne kârı ne de zararının olamayacağını

¹²⁴ ed-Dineverî, *a.g.e.*, s. 61.

¹²⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 247/861), *Tarihu'l-Ümeme ve'l-Mülük, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1407, I/ 433, İbn Kesîr, *a.g.e.*, II/167-168.

söylemiştir. Rivayetlere göre Feymiyûn da dua etmiş ve bir rüzgar gelip ağacı yıkmıştı. Bunu gören Necranlılar da Hristiyan olmuşlardı.¹²⁶

İkinci rivayette ise yine Feymiyûn, bir çocuğun Hristiyan olmasını sağlamış ve bu çocuğun gayretleriyle Necran'da Hristiyanlık hızla yayılmaya başlamıştı. Bundan korkan Necran hükümdarı, Abdullah adındaki bu çocuğu uzun uğraşlar neticesinde öldürmüştü. Bu durumu gören ve öfkelenen halk isyan çıkararak hükümdarı öldürdü.¹²⁷

Necranlıların Hristiyanlığı benimsemesi üzerine Zû Nüvâs, askerleriyle Necran'ın üzerine yürüdü. Necran'daki Hristiyanları Yahudiliğe davet etti. Onlara iki seçenek sundu. Ya Yahudiliğe geçeceklerdi ya da ateşten hendeklere atılacaklardı.¹²⁸ Bu durumdan Kur'an'da şöyle bahsedilmektedir:

“Hazırladıkları hendekleri, tutuşturulmuş ateşle doldurarak onun çevresinde oturup, inanmış kimselere dinlerinden dönmeleri için yaptıkları işkenceleri seyredenler kahrolmuştur! Bu inkarcıların, inananlara kızmaları; onların sadece, göklerin ve yerin hükümrânlığı kendisinin bulunan ve övülmeye layık ve güçlü olan Allah'a inanmış olmalarındandı. Allah her şeye şahiddir.”¹²⁹

İbn İshak'ın rivayet ettiğine göre bu ateşten hendekler yere kazılmış dikdörtgen şeklindeydi. Bu hendeği kazdıktan sonra içinde bir ateş yakmışlar ve Yahudiliğe geçmeyen Hristiyanları bu ateşte yakmışlardı. Rivayet edildiğine göre bu ateşten hendeklerde yirmi bin kişi öldürüldü.¹³⁰

3.3 Habeşlilerin Yemen'i İstilas ve Himyerîlerin Yıkılışı

Yusuf Zû Nüvâs, Hristiyanlık dinine mensub olan Necran bölgelerine hakimdi. Ancak son zamanlarında Yahudiliği kabul ederek Hristiyanlara baskı yaptı ve M. 525 yılında onları ateşte yaktı.¹³¹ Bunun üzerine Devs b. Zû Se'lebân adındaki bir kişi Zû Nüvâs'tan kaçıp Kayser'e gelerek durumu anlattı

¹²⁶ Muhtâr b. Tahir Makdîsi (ö. 355/966), *el-Bed' ve't-Târih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I/182. (I. Cilt III. Cüz)

¹²⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I/329-330; İbn Hişam ise olayın detayları verilmemekte ve Necranlıların Abdullah b. Sâmîr'in inandığı Hristiyanlığı kabul ettikleri anlatılmaktadır. (Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam (ö. 213/828), *Tehzibu's-Sireti'n-Nebeviyye*, tash. Yusuf Ali Beryevî, Dâru'l-Yemâme, Beyrut, 2005, s. 35-36)

¹²⁸ İbn Hişam, *a.g.e.*, s. 36.

¹²⁹ Bürûc: 85/4-9.

¹³⁰ Ebu'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahk. Abdullah b. Abdî'l-Hasen et-Türkî, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Hicr, t.y., III/134.

¹³¹ Hasan, *a.g.e.*, I/48.

ve Zû Nüvas'a karşı yardım istedi. Bunun üzerine Kayser, Necran'ın kendilerine uzak bir mesafede olduğunu söyleyerek kendisi de Hristiyan olan Habeş kralına bir mektup yazacağını ve Habeşlilerin Yemen'e daha yakın olduğunu söyledi ve Habeş kralına onlara yardım etmesi için bir mektup kaleme aldı.¹³² Jüstinyen'in bu isteğinin arkasında iki maksadı vardı: Birincisi siyasîdir. O da bölgenin, müttefiki olan Habeşlilerin eline geçmesi sayesinde Yemen bölgesini doğu ticareti için güzergah edinmek ve böylece rakibi İran İmparatorluğu'nun ticaretini kesada uğratmak. İkincisi ise dinî olup Hristiyanlığı bölgede hakim kılmaktır.¹³³ Kayser'in Habeş kralına gitmesini istemesi üzerine Devs, Kayser'in yazmış olduğu mektupla birlikte Habeş kralının huzuruna çıktı. Rivayetlere göre Habeş kralı yetmiş bin askerle birlikte Eryât'ı Zû Nüvas'ın üzerine gönderdi. Eryât'ın askerleri içerisinde Ebrehe el-Eşrem de vardı. Eryât, askerleri ve Devs Zû Se'lebân ile beraber gemiyle Yemen sahiline indi. Bunun üzerine Zû Nüvâs kendisine destek veren diğer kabilelerle birlikte Eryât'ın ordusunun üzerine yürüdü. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Zû Nüvâs ve ordusu mağlub oldu. Rivayete göre mağlub olan Zû Nüvâs, atını denize sürerek intihar etmiş ve boğularak ölmüştür. Bundan sonra da Yemen'de Himyer Devleti yıkılıp yönetim Eryât komutasındaki Habeşlilere geçti.¹³⁴ Habeş birlikleri komutanı Eryât, Yemenlilere galip geldi ve Necaşi tarafından Yemen valisi tayin edildi. Ancak Habeş orduları komutanlarından olan Ebrehe ile aralarında rekabet başgösterdi ve savaştılar. Neticede Eryât öldürüldü. Bunun üzerine Necaşi'nin rızasıyla Ebrehe, Yemen'in yönetimini ele geçirdi. Bu çarpışmada Ebrehe yaralanmış ve dudağı yarılmıştı. Dolayısıyla Ebrehe'ye "el-Eşrem" (yarık dudak) lakabı takılmıştır.¹³⁵

Burada Ebrehe'nin aklına ilk gelen, putperest Arap hacıları Kabe'den çevirmek maksadıyla San'a'da bir Hristiyan mabedi yapmak oldu. Nitekim bu maksatla Kabe'ye bir sefer tertib etmiş ve bu seferinde hüsrana uğramıştır.¹³⁶ Bu sefere Himyer hükümdarı da katılmıştı.¹³⁷

¹³² İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 36; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/135.

¹³³ Hasan, *a.g.e.*, I/48.

¹³⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 36.

¹³⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 37-38; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/78-79; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/137-138; Hasan, *a.g.e.*, I/48.

¹³⁶ Hasan, *a.g.e.*, I/49; Habeşliler Kabe'yi yıkmak istemeleri ve Yemen'i ele geçirip tahrip etmeleri sebebiyle daha sonraki dönemlerde el-Habeş el-esrâr yani şerir Habeşliler olarak adlandırılmışlardır. (es-Süheyli, *a.g.e.*, I/320)

¹³⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/ 79.

Himyerîlerin zayıflayıp yıkılmasının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Sosyo-ekonomik değişiklikler: Roma İmparatorluğunun Hristiyanların zaferiyle sonuçlanan bir mücadeleye girişmiş olması neticesinde zayıflaması ve ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişiklikler Himyerîlerin çöküşünde etkilidir. Çünkü bölgelerarası ticaretin zayıflaması tarımın ihmal edilmesine, tarım arazilerinin sulamasına, barajların erozyona uğramasına ve bir dizi felaketlere yol açarak bölgedeki Evs ve Hazrec gibi bazı kabilelerin göç etmesine sebep olmuştur.

2- Siyasî sebep: Habeşlilerin bölgeyi işgal etmeleridir.

3- Dinî sebep: Bölgede yaşanan Hristiyan, Yahudi ve çok tanrılı inançlara sahip olanlar arasındaki hizipleşmedir.¹³⁸

4. İranlıların Yemen’i İstilas

Ebrehe, Mekke seferinden döndükten kısa bir süre sonra öldü. Yemenliler Habeşlilerin kendilerine zulmünden artık bıkip usanmışlardı.¹³⁹ O sırada Ebrehe ve oğlu Yeksûm ölmüş yerine oğlu Mesrûk geçmişti. Taberî’nin rivayetine göre Mesrûk’un asıl babası Ebrehe değil Ebû Mürre el-Feyyâz adında biridir.¹⁴⁰ Bunun üzerine Seyf b. Zî Yezen el-Himyerî, Roma İmparatoru’na giderek Habeşlileri şikayet etmiş ve onları Yemen’den çıkarmasını istemişti. Esasında Seyf b. Zî Yezen krallığın kendisine verilmesini istiyordu. Bu isteğini de Kayser’e söyledi. Kayser, bunu kabul etmedi. Sonra, İran Devleti’ne tabi Hîre meliki Nu’man b. Münzir’in yanına giderek Habeşlilerin zulmünden bahsetti. Nu’man b. Münzir de kendisini İran hükümdarı ile görüşürmesinde fayda olacağını söyledi.¹⁴¹ Seyf b. Zî Yezen, Enûşirvan’ın huzuruna çıktı. Seyf b. Zî Yezen, ülkesinin Habeşliler tarafından işgal edildiğini söyleyerek yurtlarının Habeş istilasından kurtarmaları hususunda yardım talep etti.¹⁴² Fakat Enûşirvan, Yemen’in kendilerine uzak olduğunu ve orada koyun ve deve dışında bir şey olmadığını söyleyerek Seyf’in isteğini geri çevirdi. Sonra da 10.000 dirhem para verip bir de elbise hediye ederek Seyf’i huzurundan çıkardı. Parayı alan Seyf, Kisrâ’nın yanından

¹³⁸ Haïm Z’ew Hirschberg, "Himyar", *Encyclopaedia Judaica*, Jerusalem: Keter Publishing House, 1982, VIII/499.

¹³⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/158-159; Hasan, *a.g.e.*, I/49.

¹⁴⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 247/861), *Tarihü'l-Ümemi ve'l-Mülük*, Tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Mâârif 2. baskı, Mısır, t.y., II/143.

¹⁴¹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/159.

¹⁴² İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/158-159; Hasan, *a.g.e.*, I/49.

çıkarken sinirlenerek bu paraları insanlara saçtı. Bu durumu öğrenen Kısra, Seyf'i huzuruna getirerek ona kralın kendisine verdiği paraları insanlara serpmesinin kendisine yapılmış büyük bir hakaret olduğunu söyledi. Seyf b. Zî Yezen de paraya ihtiyacı olmadığını,¹⁴³ ülkelerinde altın ve gümüşün çok olduğunu söyledi. Bunun üzerine kral maiyetindekilere danışarak böyle bir şeyin doğru olup olmayacağını sordu.¹⁴⁴ Müşavere ettiği kimseler ona zindanda bulunan suçluları bu iş için kullanabileceğini ve bu suçlulardan bir ordu kurmasını teklif etti. Kısra, eğer böyle bir ordu teşkil ederse yenilgiye uğraması durumunda zindanda bulunan suçlulardan kurtulmuş olacak ve galip gelirse de Yemen'i kendi egemenliği altına alacaktı.¹⁴⁵ Böylece mahkumlardan oluşan 800 kişilik bir ordu oluşturuldu.¹⁴⁶ Bu orduya da Vehriz¹⁴⁷ adında yaşlı bir İranlı, komutan olarak tayin edildi. Bu ordu, sekiz gemiyle yola çıktı.¹⁴⁸ Her bir gemide 100 asker bulunuyordu.¹⁴⁹ İki gemi Hadramevt sahiline gelmeden battı.¹⁵⁰ Seyf b. Zî Yezen de Himyerî kabilelerinden oluşan bir ordu hazırladı.¹⁵¹ Habeş komutanı Mesrûk altı gemiyle beraber Hadramevt'e inen Vehriz'i gördüğünde cesaretlendi. Vehriz'e bir haberci göndererek bu kadar az kişiyle gelmelerinin sebebini sordu. Çünkü Habeşlilerin ordusu çok daha kalabalıktı. Mesrûk, Vehriz'e yanlış yaptığını, kendisiyle arasında herhangi bir problem olmadığını ve yol yakınken geri dönmesi gerektiğini belirtti. Bunun için eğer isterse maiyetindeki kimselerle istişare etmesi için bir süre de verebileceğini söyledi. Vehriz, bu isteğin Habeşlilerin kendilerine güç yetiremeyeceği manasına geldiğini anladı.¹⁵² Yapılan savaş neticesinde Habeşliler yenildi.¹⁵³ Kısra'nın emriyle de Seyf b. Zî Yezen vali tayin edildi.¹⁵⁴

¹⁴³ Taberî, *a.g.e.*, II/144 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/159-160.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 159-160.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43; Taberî, *a.g.e.*, III/144; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/160.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/160.

¹⁴⁷ Tarihçiler, özellikle de müsteşrik Noeldeke İranlı komutan Vehriz'in çok ihtiyar olduğunu, hatta göz kapaklarının neredeyse gözlerini kapattığını, önünü güçlülükle görebildiğini kaydeder. (Hasan, *a.g.e.*, I/50)

¹⁴⁸ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/160; Taberî, *a.g.e.*, II/144; Hasan, *a.g.e.*, I/50.

¹⁴⁹ Taberî, *a.g.e.*, II/144.

¹⁵⁰ Taberî, *a.g.e.*, II/144; İbn Hişâm, Vehriz'in Aden sahiline indiği rivayet eder. (İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43) İran'ın coğrafi konumuna baktığımızda Vehriz'in Hadramevt sahiline inmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

¹⁵¹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁵² Taberî, *a.g.e.*, II/144-145.

¹⁵³ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁵⁴ Ebu'l-Fidâ, *a.g.e.*, I/114.

Seyf, Yemen'deki Habeşistanlıların bir çoğunu öldürdü. Fakat Seyf, bir Habeşli tarafından öldürüldü. Durumu haber alan Kısra, 4.000 kişilik bir orduyla Vehriz'i tekrar Yemen'e gönderdi. Vehriz, Kısra'nın emriyle bütün Habeşlileri öldürdü. Kısra, Vehriz'i Yemen'e vali tayin etti. Vehriz'nin ölümünden sonra yerine oğlu Merzuban geçti. Onun da ölümüyle yerine Hurre Hüsrev b. Beycan b. Merzuban b. Vehriz geçti. Kısra'nın bu valiye kızıması neticesinde yerine Bâzân'ı vali tayin etti. Bu zat İran Kısrası tarafından Yemen'e vali tayin edilen valilerin sonuncusu olup Hz. Peygamber (s) zamanına kadar yaşamış, kavmi ile beraber İslam dinini kabul etmiştir.¹⁵⁵

Sonuç

Himyerîler, Arapların Kahtan kolundan olup Arap ırkına mensupturlar. Yemen coğrafyasının Himyerîler üzerinde büyük tesirleri olmuştur. Yemen'in yağış alan bir bölge olması hasebiyle, Himyerîler tarımla uğraşmışlardır. Yemen'in Kızıldeniz ve Hint okyanusuna sahili olması, Himyerîler için yaşamış oldukları coğrafyanın bir ticarî üs ve dış dünyaya açılan bir kapı olmasını sağlamıştır. Yemen, coğrâfî konumuyla Arap Yarımadası'nın anahtarı mesabesindeydi. Bu coğrâfî avantajı sebebiyle bu bölgeye “Yeşil Yemen” ve “Mutlu Arabistan” denilmiştir. Himyerîler de bu bölgede yaşamaları sebebiyle hem yer altı hem de yer üstü kaynaklardan faydalanarak tarım, hayvancılık, zanaat ve ticaret ile uğraşmışlardır.

Himyerîlerden önce Yemen'de kurulmuş olan Ma'in ve Sebe devletlerinden farklı olarak Himyerîler savaşçı bir toplumdurlar. Burada dikkatimizi çeken şey, Himyerîlerin Çin'e kadar fetihlerde buldukları ve Konstantin'i vergiye bağlamalarıyla ilgili rivayetlerdir. Bu rivayetleri abartılı bulduğumuzu söylemek zorundayız. Çünkü genel dünya tarihine baktığımızda Yemen'den çıkan herhangi bir ordunun buralara kadar uzandığını göremiyoruz. Bunun birkaç sebebi olabilir. Birincisi; İslam'ın gelişinden sonra Kureyş kabilesinin merkezî otoriteyi sağlayan güç olması neticesinde, Himyerî kabilelere mensup olan kişilerin bu tür rivayetler uydurarak Kureyş egemenliğine sekte vurma çabası olabilir. İkinci sebepse; Arapların Romalılar ve İranlılar gibi temeli çok eskilere dayanan iki büyük medeniyet karşısında kendine bir kök bulma çabası olabilir. Yani bir nevi, Yunan-Fars Medeniyeti ikilemi karşısında kendilerine alternatif bir Arap Medeniyeti oluşturmak istemiş olabilirler. Ama rivayetlerin hepsini bir kenara atmak da hata olacaktır.

¹⁵⁵ Hasan, *a.g.e.*, I/51.

Bu rivayetlerden bizim anladığımız, Himyerîlerin en azından Arap Yarımadası dışında fetih hareketleri yapmış olduklarıdır. Özellikle Tübbalar döneminde Himyerîler, yarımada'nın kuzey taraflarına seferler düzenlemişlerdir. Himyerîlerin birinci ve ikinci tabakadaki hükümdarların isimlerini ve bu iki dönemde meydana gelen olayları kısaca liste halinde kronolojik olarak verdik. Nihayetinde Himyerîlerin son hükümdarı olan Zû Nüvas, tahta çıktığında çeşitli siyasî, ekonomik ve dinî sebeplerden dolayı Necran'daki Hristiyanları ateşten hendeklere atmış, bunun neticesi olarak da Habeş istilasına maruz kalarak Himyerîler 525 yılında yıkılmıştır. 570 yılında Seyf b. Zî Yezen el-Himyerî ile işbirliği yapan İranlılar Yemen'i istila etmiş, Seyf b. Zî Yezen de kısa bir süre valilik yapmıştır. Onun daha sonra öldürülmesinden sonra İranlı Bâzân vali olarak atanmıştır.

Kaynakça

- Abdullah, Yusuf Muhammed, “Himyer”, *Mevsûatü'l-Yemeniyye*, Müessesetü'l-Afif es-Sekâfiyye, San'a, 2003.
- Algül, Hüseyin “Himyerîler”, *DİA*, XVIII.
- Ali, Cevad, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Beyrut, 1993.
- Audouin R, Breton J-F & Robin C., “Town and temples – the emergence of South Arabian civilization”, In: ed. Daum W, *Yemen: 3000 Years of Art and Civilization in Arabia Felix*, Frankfurt: Umschau-Verlag, 1987.
- Bafikiyyeh, Muhammed Abdulkadir, *Târîhu'l-Yemeni'l Kadîm*, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.
- Barbanes, Eleanor, “Domestic and defensive architecture on the Yemen plateau: eighth century BCE–sixth century CE”, *Arab. arch. epig.*, 2000: 11.
- el-Basrî, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz, ed. Adnan Demircan, Siyer Yayınları, İstanbul, 2014.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, Thk. Muhammed Hamidullah, Ma'hedü'l-Mahtûtât fî Câmîati'd-Düveli'l-Arabiyye ve Dâru'l-Meârif, Mısır, t.y.
- Derâdke, Salih Musa, “Himyer”, *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Şam, 2003.
- ed-Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (ö. 282/895), *Kitâbu Ahbâru't-Tivâl*, Tahk. Abdu'l-Mun'im Âmir, Kahire, 1960.
- Ebu'l-Fidâ, el-Müeyyed İmâdü'd-Dîn Ebi'l-Fidâ İsmail bin Ali bin Mahmud İbn Ömer b. Şâhinşâh b. Eyyûb (ö. 732/1331), *Târîhu Ebi'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Emin, Ahmed, *Fecrü'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1969.
- el-Ensârî, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde (ö. 783/1381), *el-Misbâhu'l-Mudî fî Kitâbi'n-Nebî el-Ümmî ve Rûsulihî ilâ Mülûki'l-Arz min Arabî ve Acemî*, Haz. Muhammed Azîmü'd-Dîn, Âlemü'l-Kütüb, 2. bsk, yy, 1985.
- el-Ferah, Muhammed Hüseyin, *el-Cedid fî Tarihi Devleti ve Hadâratı Sebe ve Himyer*, nşr. El-Cumhûriyyetü'l-Yemeniyye Vizâratü's-Sekâfe ve's-Seyâha, San'a, 2004.
- el-Ferah, Muhammed Hüseyin, *el-Yemen fî Tarihi İbn Haldun*, el-Hey'etü'l-Âmme, San'a, 2001.

- Günaltay, M. Şemseddin *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu, Ankara 1997.
- el-Hamevî, Şihâbu'd-Dîn Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977.
- el-Hanbelî, Zeynüddin Mer'i b. Yusuf b. Ebi Bekr Kerim Makdîsî el-Hanbelî Mer'î b. Yusuf (ö. 1033/1624), *Mesbûkû'z-Zeheb fî Fadli'l-Arab ve Şerefi'l-İlm alâ Şerefi'n-Neseb*, Thk. Ali Hasan Abdu'l-Hamîd, Uman Dâru Ammâr, Uman, 1988.
- Harrell, James A., "Building and ornamental stones of the Awam (Mahram Bilqis) Temple in Marib, Yemen", *Arabian archaeology and epigraphy*, 2007: 18.
- Hasan, Hasan İbrahim, *Siyasî-Dînî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, İstanbul, Kayıhan Yayınları, Şubat 1985.
- Hasan, Masudul, *History of Islam*, İslamic Publication I. baskı, Lahor 1987.
- el-Himyerî, Neşvan b. Saîd (ö. 573/1178), *Kasîdetü'l-Himyerî*, Tahk. Rene Basset, Imperimeur-Libraire De L'Universite, Algar, 1914.
- Hirschberg, Haïm Z'ew, "Himyar", *Encyclopaedia Judaica*, Jerusalem: Keter Publishing House, 1982.
- Hitti, Philip K., *History of Arabs From The Earliest Times to The Present*, Newyork, The Macmillan Company, Newyork, 1951.
- Hitti, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, MÜİFY, İstanbul, 2011.
- Hoyland, Robert G. *Arabia and the Arabs from the Bronze Age to the coming of İslam*, Routledge, ABD, 2002.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasan (ö. 321/933), *el-İştikâk*, Tahk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Cîl, I. baskı, Beyrut, 1991.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö. 456/1064), *Cemheratü'l-Ensâbi'l-Arab*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Meârif 5. Bsk., Kahire, 1982.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik (ö. 213/828), *Tehzîbu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, tash. Yusuf Ali Beryevî, Dâru'l-Yemâme, Beyrut, 2005.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik Hasan b. Eyyub, *Kitâbu't-Ticân fî Mülûki Himyer*, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye el-Cumhuriyyetü'l-Arabiyyetü'l-Yemeniyye, San'a, t.y.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1981.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahk. Abdullah b. Abdü'l-Hasen et-Türkî, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Hicr, t.y.
- İbn'ül-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk vel'-Ümem*, Tahk. Muhammed Abdü'l-Kâdir Atâ ve Mustafa Abdü'l-Kâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târih*, Tahk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab el-Kaime ve'l-Hadise*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.
- Kelpetin, Mahmut, *İslam Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*, Kuramer, İstanbul, 2017.
- Kırca, Celal, "Semud", *DİA*, XXXVI.
- Kıssatu ve Tarihu'l-Hadârâtî'l-Arabiyyeti Beyne'l-Ems ve'l-Yevm 11-12*, es-Suûdiyye ve'l-İmârâtü'l-Arabiyye el-Müttehîde, Beyrut, 1998.
- Lightfoot, Dale R., "The Origin and Diffusion of Qanats in Arabia: New Evidence from the northern and southern Peninsula", *The Geographical Journal*, c. 166, no: 3, Eylül 2000.
- Mahmud, Hasan Süleyman, *Târîhu'l-Yemen es-Siyâsî fî'l-Asri'l-İslâmî*, Matbûatu Mecmâi'l-İlmi'l-İrâkî, y.y., Irak, 1969.
- Makdisî, Muhtâr b. Tahir (ö. 355/966), *el-Bed' ve't-Târih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- el-Makhafi, İbrahim Ahmed, *Mu'cemü'l-Büldân ve'l-Kabâili'l-Yemeniyye*, Dâru'l-Kelime, San'a, 2002.
- Margoliouth, D. S., *İslamiyet Öncesi Arap-İsrailoğulları İlişkileri*, Çev. Suat Ertüzün, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2003.
- Mes'udi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, *Murucü'z-zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, 1964.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *Mürucu'z-Zeheb*, Tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, Kahire, 1964.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *Ahbâru'z-Zaman*, Dâru'l-Endülüs, Beyrut, 1966.

- en-Nüveyrî, Şihâbü'd-Dîn Ahmed b. Abdü'l-Vehhâb (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, Tahk. Müfid Kamhiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Nicholson, Reynold A., *A Literary of History of the Arab*, Psychology Press, London, 1995.
- Robin, Ch., "Himyar/Himyarite", *Encyclopedie Berbere*, XXIII.
- Ronart, CEAC Stephan and Nandy Ronart. Concise, *Encyclopedia of Arabic Civilisation*, Amsterdam 1959.
- Shahid, İrfan, *The Cambridge History of İslam, Volume I A: The Central İslamic Lands From Pre-İslamic Times To The First World War*, Editör P.M. Holt, Cambridge University Press, 1970.
- es-Süheylî, Abdu'r-Rahman (ö. 581/1185), *er-Ravdu'l-Ünf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyye li İbni Hişâm*, Tahk. Abdu'r-Rahman el-Vekîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy, 1967.
- Şâkir, Mahmûd, *et-Târîhu'l-İslâmî*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 8. baskı, Beyrut, 2000.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (ö. 247/861), *Tarihu'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407.
- Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer Vehb İbn Vâzih (ö. 292/905), *Târîhu Ya'kubî*, Tahk. Abdü'l-Emîr Mihnâ, Şirketü'l-E'lemî li'l-Matbûât, Beyrut, 2010.
- Yule, Paul, *Himyar Late Antique Yemen*, Linden Soft, Almanya, 2007.
- ez-Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtezâ el-Huseynî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Abdü'l-Kerîm el-'İzbevî, Kuveyt, 1987.
- Zeydan, Corci, *el-Arab Kable'l-İslam*, Matbaatu'l-Hilâl, Mısır, 1922.